

Het energievraagstuk

Volgende week zaterdag vergadert de Vereniging voor de Staathuishoudkunde over het energievraagstuk. Ter discussie staan drie preadviezen en een aantal stellingen ¹⁾. Alvorens enige woorden hieraan te wijden, wil ik op het volgende wijzen. In *ESB* van 5 juni 1974 stonden een aantal artikelen over hetzelfde onderwerp. In „Een wereldplan voor energie” zette Dr. A. A. de Boer uiteen dat het energievraagstuk minder problematisch wordt indien de groei van het energieverbruik zou worden teruggebracht van 5 à 6% tot 1 à 2% per jaar in het jaar 2012. Dit plan was geïnspireerd door een poging van Prof. Tinbergen, een synthese te scheppen tussen de door Pearson bepleite versnelling van de groei van de ontwikkelingslanden en de door Meadows geponeerde noodzaak, de groei op wereldniveau af te remmen. In het daarop volgende artikel van Prof. Ir. D. G. H. Latzko werd nagegaan of het aanbod van energie voldoende is om aan de vraag, die door De Boer werd berekend, te voldoen. Latzko's conclusie luidde dat De Boers plan kan worden gerealiseerd bij een toenemende afhankelijkheid van de energievoorziening van het Midden-Oosten en bij een snelle groei van de kernenergie.

Sinds dat *ESB*-nummer is de situatie niet verbeterd, eerder verslechterd. De afremming van de groei van het energieverbruik bleek van tijdelijke aard, onze afhankelijkheid van het Midden-Oosten is erg groot en met alternatieve energiebronnen wil het niet erg vlotten. Het eerste preadvies van Dr. Ir. H. Hoog en Ir. A. Hols over het aanbod van energie wijkt in essentie dan ook niet veel af van het genoemde artikel van Prof. Latzko en de conclusies stemmen overeen. Hiermee zij niet beweerd dat het preadvies geen nieuws bevat. Het tegendeel is waar. Het is voor de economist een waardevol, informatief stuk. De preadviseurs zetten uiteen hoe groot de voorraden van de diverse energiebronnen zijn, hoe die voorraden worden berekend (o.a. met waarschijnlijkheidscurves), wat de mogelijkheden zijn van alternatieve bronnen en op welke bronnen de energiepolicies moet worden gericht om aan het einde van deze eeuw niet klem te lopen.

Het tweede preadvies, van de hoogleraren Klaassen en Paelinck, zet op interessante wijze uiteen hoe veranderingen in de relatieve prijs van energie de vraag naar energie beïnvloeden. Twee zaken springen eruit. In de eerste plaats de relatie tussen schaarste aan energie en inflatie en in de tweede plaats hoe met behulp van het prijsmechanisme de vraag naar en het aanbod van de diverse soorten van energie op elkaar kunnen worden afgestemd. Beide auteurs zijn van mening dat prijsstijging als gevolg van schaarste niet als inflatie zou moeten worden aangemerkt en niet zou moeten

worden gecompenseerd in de lonen. Een prijscompensatie heft de schaarste namelijk niet op, zodat ze waarschijnlijk meer kwaad dan goed doet. Hierbij wordt impliciet verondersteld dat prijscompensatie ervoor dient de consument in de gelegenheid te stellen de in prijs gestegen goederen aan te schaffen, waartoe hij zonder compensatie niet in staat zou zijn; substitutie voor niet schaarse goederen vindt dan dus niet plaats.

Wat de laatste zaak betreft, dient te worden vastgesteld dat Klaassen en Paelinck verwachten dat het kennisniveau voldoende kan worden verhoogd om nieuwe bronnen aan te boren. Zo'n verhoging zou kunnen geschieden met behulp van hogere prijzen. Door hogere prijzen zou bovendien de energie effectiever en efficiënter worden aangewend. De slotalinea van het preadvies spreekt dan ook voor zich zelf: „Men hoeft niet overdreven optimistisch of milieubewust te zijn om zich af te vragen of we over wellicht minder dan 10 jaar niet de neiging zullen hebben de oliecrisis en alles wat daaruit resulteerde als gunstig te beoordelen”. Het zou interessant zijn van de technici Hoog en Hols te vernemen of het technisch gezien inderdaad mogelijk is het kennisniveau te verhogen en door prijsstijging nieuwe bronnen aan te boren. Hun preadvies spreekt zich daarover niet duidelijk uit. Het lijkt erop dat zij zullen zeggen: „Misschien lukt het op lange termijn, in de komende jaren zijn de mogelijkheden gering”.

Het laatste preadvies, van Drs. R. J. van Schaik, gaat over de economische macht van de olieproducerende landen. Het is een goed, informatief stuk, dat waarschijnlijk weinig theoretische kritiek zal oproepen. Zijns inziens zijn de OPEC-landen machtig. Als zij zich rationeel gedragen, zullen zij nalaten van die macht op dezelfde wijze gebruik te maken als tijdens de oliecrisis. Vanwege de toenemende interdependentie zullen de OPEC-landen hun macht bij voorkeur gebruiken aan de onderhandelingstafel.

Over het onderwerp energie en industriepolitiek poneerde Dr. Ir. A. P. Oele een aantal stellingen. Het is jammer dat geen preadviseur kon worden gevonden voor dit belangrijke en actuele onderwerp, vooral in verband met de discussie over de structuurnota. Een analyse, voortbordurend op het preadvies van Klaassen en Paelinck zou hier zinvol zijn.

L. Hoffman

¹⁾ Uitgegeven door Martinus Nijhoff, Den Haag, 1976.

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i> Het energievraagstuk	1165
Column Het lekke emmertje, door <i>Drs. W. Siddré</i>	1167
<i>Prof. Ir. N. A. de Boer:</i> Stagnerende ruimtelijke ordening (II). Rangorde van plannen	1168
<i>Drs. J. D. Visser:</i> Brazilië wacht op ander „wonder“	1173
<i>Mr. C. A. de Kam en Mr. W. A. Vermeend:</i> Het einde van de kinderaftrek	1175
<i>Dr. J. H. C. Lisman:</i> Het spinnwebtheorema	1179
Toets op taak Onderzoek voor beslissingen bij de overheid, door <i>Drs. W. D. Franckena</i>	1181
Geld- en kapitaalmarkt Valuta-ontwikkelingen na Rambouillet, door <i>Drs. J. C. van Kessel</i> ...	1183
Boekennieuws Thorstein Veblen: De theorie van de nietsdoende klasse, door <i>Drs. H. J. van de Braak</i>	1185
Wilfred Beckerman: Leve de welvaartsmaatschappij!, door <i>Drs. L. van der Geest</i>	1185
Mededeling	1186

Vergeet niet een abonnement op ESB op Uw verlanglijstje voor Sint-Nicolaas te zetten.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM: .....
STRAAT: .....
PLAATS: .....
Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement): .....
Ingangsdatum: .....

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
Antwoordnummer 2524
ROTTERDAM

Handtekening:

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Redactie-medewerker: L. van der Geest.*

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016: kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 119,60 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW): studenten f. 78,-
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings) giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,-
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertentieverkoop:

Roelants/EPR
Postbus 7021
Den Haag
Telefoon (070) 23 41 03
Telex 33101.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Het lekkemmertje

Milton Friedman is een controversieel figuur. Toch kreeg hij dit jaar de Nobel-prijs voor de economie. Die gebeurtenis lokte zeer veel reacties uit. Artikelen verschenen over de vraag of Friedman deze prijs eigenlijk wel verdient. Derde-wereld-economisten protesteerden heftig, omdat zij Friedman beschouwen als de meest extreme exponent van de voorstanders van vrije markten, ongeacht de gevolgen daarvan voor de maatschappelijke rechtvaardigheid in de derde wereld. Het lijkt mij overigens niet zo zinvol om na te gaan of hij aartsconservatief, anarchist of „niemands vriend” 1) is.

Friedman heeft ontegenzeggelijk opvallende opvattingen, die de moeite van het overdenken waard zijn. Zijn boekje over *Capitalism and Freedom* uit 1963 is nog steeds erg actueel. Een idee staat hierin centraal: vrijheid en welvaart kunnen groter worden door meer gebruik te maken van het marktmechanisme. Slechts hier en daar mag de overheid interveniërend optreden. Zijn analyse van de samenzwering van de American Medical Association tegen het Amerikaanse publiek is prachtig. Dat stuk behoort verplichte literatuur te zijn voor alle aankomende medische studenten.

Als je Friedman toch zou willen rubriceren, dan zou ik het niet willen zoeken in etiketten als aartsconservatief, anarchist of niemands vriend. Ik vraag de lezer om mee te doen aan enkele experimenten zoals voortreffelijk beschreven door Okun 2). Hoe kunnen inkomens meer gelijk verdeeld worden zonder de doelmatigheid van het systeem te ondermijnen? Er is hier sprake van een „big trade-off”. Immers, meer gelijkheid kan waarschijnlijk alleen verkregen worden ten koste van minder doelmatigheid.

Stelt u zich eens voor een experiment met een emmertje. Neem aan dat u van alle gezinnen die tot de top vijf procent behoren wat hun inkomenspositie betreft, f. 5.000 in het emmertje overdraagt aan de gezinnen die behoren tot de laagste 25%. Ieder gezin behorende tot de laagste 25% krijgt dan f. 1.000. Nu blijkt echter dat er een gat in het emmertje zit. Een gedeelte van het over te dragen inkomen bereikt zijn doel niet. Er treden efficiency-verliezen op. Staat u nog achter de zojuist beschreven herverdeling als 5% weglekt? Door de herverdeling wordt er dan f. 50 minder aan inkomens gevormd. Staat u er nog achter als f. 100 weglekt? Of als er f. 500 verdwijnt? Of als er f. 900 verdwijnt? Het lijkt mij dat Friedman bij dit experiment al snel zal zeggen: houd er maar mee op. Hij waardeert waarschijnlijk mogelijke efficiency-verliezen erg hoog.

Aan de andere kant van het spectrum staat de bekende filosoof uit

Harvard, Rawls. Hij zal zeggen: ga maar door met het experiment. Maak de inkomensverdeling maar gelijk, tenzij iedereen profiteert van de ongelijke inkomensverdeling. Rawls hecht waarschijnlijk weinig waarde aan efficiency-verliezen.

Het experiment met het lekkemmertje illustreert dat gelijkheid en doelmatigheid heel gemakkelijk met elkaar in conflict kunnen komen. Je betaalt een prijs voor meer gelijkheid. Dat is precies de betekenis van Okuns trade off.

Hoe hoog is deze prijs? Hierboven noemden wij efficiency-verliezen van 5%, van 10%, van 50% en zelfs van 90%. Dat waren uiteraard fictieve percentages. Het is de verdienste van mannen als Friedman en Rawls om economisten ertoe te bewegen meer inzicht te krijgen in die prijzen.

W. Sidde

1) Zie P. Korteweg in *FEM*, 4 november 1976, blz. 42.

2) A. M. Okun, *Equality and Efficiency: the big tradeoff*, 1975.

Stagnerende ruimtelijke ordening (II)

Rangorde van plannen

PROF. IR. N. A. DE BOER

*In dit tweede deel van de „Stagnerende ruimtelijke ordening” behandelt Prof. De Boer, hui-
tengewoon hoogleraar aan de Technische Hogeschool Delft het falen van de rangorde van
plannen (= het stelsel waarbij rijksnota's, streek-
plannen, structuurplannen en bestemmings-
plannen in afnemende abstractie de inrichting
van het grondgebied beheersen). Deel I (ESB 24
november jl.) ging over de specifieke moeilijk-
heden van het beleidsfacet ruimtelijke inrichting.*

De wet voorziet in een rangorde van plannen. De provincie kan streekplannen vaststellen, de gemeente structuurplannen; de gemeente moet bestemmingsplannen vaststellen, echter niet voor de zogenaamde bebouwde kom. Voor dat gebied kan ze bestemmingsplannen vaststellen zonder daartoe verplicht te zijn. De bestemmingsplannen zijn onderhevig aan de goedkeuring door gedeputeerde staten, de andere plannen dienen slechts ter kennis van hoger gezag te worden gebracht 1). Binnen tien jaar moeten plannen van ruimtelijke ordening worden herzien.

De wet vermeldt geen nationale plannen van ruimtelijke ordening wel facetplannen op rijksniveau. Deze vallen echter buiten de rangorde omdat het geen ruimtelijke integratieplannen zijn. We zouden ze op het ogenblik sectorplannen noemen (Deze nationale sectorplannen of structuurschema's komen nog wel ter sprake). Het rijk spreekt zich in „Nota's over de ruimtelijke ordening” uit en deze vormen de top van de rangorde.

De rangorde van plannen is even zinvol als de onderscheiding in beleidsniveaus, tenminste als rijk, provincie en gemeente metterdaad een nationaal, een regionaal en een lokaal beleid van ruimtelijke ordening voeren. We hebben al gezien dat daaraan een en ander ontbreekt. Het rijk beweegt zich, onder meer met subsidies, op regionaal en lokaal niveau, de provincie kan ternauwernood enig regionaal beleid voeren, terwijl ook de gemeenten belemmerd worden in hun lokale beleid met name waar het de afweging van prioriteiten betreft.

Een tweede voorwaarde voor het functioneren van de rangorde van plannen is, dat op rijksniveau op democratische wijze tot stand gekomen beslissingen over het ruimtegebruik snel doorwerken in het provinciale en gemeentelijke beleid. Hetzelfde zou moeten gelden voor de provincie ten opzichte van de gemeente. De tijdige verwezenlijking van hoger beleid door lagere overheden is echter slecht gewaarborgd. Bovendien - ik kom daar in het derde artikel op terug - zijn de beleidsniveaus in de ruimtelijke ordening slecht afgebakend.

De rangorde van plannen

Het grote belang van de rangorde van plannen is dat elke overheid zaken behartigt op een schaal die bepaald wordt door het overzicht dat zij heeft over de problematiek. Aanvankelijk globale hoofdlijnen worden op een lager plan-niveau steeds concreter en bedoelingen van een hogere overheid worden in de volgende plannen in de rangorde geconfronteerd met wat op dat niveau aan de orde is. Ten slotte biedt het uitgewerkte bestemmingsplan het kader voor uitvoeringsplannen. Zo zal het streekplan de noodzakelijkheid van een streekziekenhuis in een bepaalde stad verantwoorden. De globale ligging wordt dan vastgelegd in het structuurplan. Maar pas in het uitgewerkte bestemmingsplan is het terrein met de juiste begrenzingen aangegeven en worden nadere eisen aan het bouwwerk en zijn omgeving geformuleerd. In dezelfde sector, de gezondheidszorg, zal het streekplan zich niet bezighouden met groene kruisgebouwen; het structuurplan zal het hoogstens vermelden, de verantwoording van de situering is een zaak van het bestemmingsplan.

Van praktische betekenis is dat de rangorde van plannen het opstellen van plannen in hoge mate vereenvoudigt. Voor een aantal noodzakelijke beslissingen kan men in de planvorming immers terugvallen op nota's en plannen van hoger orde. Althans dat zou moeten kunnen. Met andere woorden, de situatie zou moeten zijn: rijksnota's geven randvoorwaarden en richtlijnen voor en leggen verplichtingen op aan het provinciaal bestuur bij het opstellen van streekplannen. Dit laatste in verband met het doorwerken van hoger beleid; omgekeerd moeten resultaten van streekplanonderzoek aanleiding kunnen zijn het beleid op rijksniveau te herzien.

Op dezelfde manier zouden de streekplannen een kader vormen voor de structuurplannen. Daarbij zouden gemeentebesturen verplicht moeten zijn het op democratische wijze tot stand gekomen regionale beleid waar te maken in hun structuurplannen. Rijks- en provinciaal beleid zijn dan overigens alleen gewaarborgd als het gemeentebestuur voor zijn gehele grondgebied de bestemmingsplannen aanpast aan of vaststelt op basis van het structuurplan. Ook in dit geval kan het zo zijn dat uitkomsten van structuurplanonderzoek een herbezinning op het streekplan noodzakelijk maken.

Een volwaardig streekplan vereenvoudigt het opstellen van een structuurplan in hoge mate. Een structuurplan vergemakkelijkt het ontwikkelen van bestemmingsplannen. Allerlei beslissingen zijn immers al genomen op structuurplanniveau. Het bestemmingsplan voor een nieuwe woon-

1) Volledigheidshalve: een uitzondering vormen de streekplannen van het openbaar lichaam Rijnmond die de goedkeuring behoeven van gedeputeerde staten van Zuid-Holland.

wijk bijvoorbeeld ontleent globaal aan het structuurplan ligging, begrenzing en externe verbindingen, evenals bevolkingsaantal en -samenstelling en daarmee samenhangend het inzicht in woonmilieu- en woningdifferentiatie en in aard en omvang van voorzieningen en werkgelegenheid voor de wijk zelf. Het structuurplan regelt het functioneren van de wijk binnen een groter verband en de wijze waarop zij op haar beurt een bijdrage levert aan de stedelijke samenleving. Door de randvoorwaarden die het structuurplan stelt bepaalt het tot op zekere hoogte het stedenbouwkundig systeem van de nieuwe wijk.

Het bestemmingsplan ten slotte is bindend voor de uitvoering van projecten: het bouwen, aanleggen en wijzigen van ruimtelijke objecten. Dat geldt niet alleen voor zaken op het eigen lokale of sublokale planniveau van het bestemmingsplan, maar ook voor gebouwen, terreinen en verbindingen van nationale en regionale reikwijdte, waarvan de wenselijke aanwezigheid in plannen van hoger orde verantwoord is, maar waarvan pas in het bestemmingsplan de preciese plaatsbepaling geschiedt.

Bij de bestemmingsplannen is in de wet een zinvol onderscheid gemaakt tussen wat we globale bestemmingsplannen of vlekkenplannen en uitgewerkte bestemmingsplannen zijn gaan noemen. In het globale bestemmingsplan moeten - dat is een dringend vereiste - duidelijke waarborgen verankerd liggen opdat bij de latere uitwerking het plan aan de gewenste kwaliteit beantwoordt. Maar zo geeft het globale plan het gemeentebestuur dan ook de kans slagvaardig te opereren. Het globale plan opent de mogelijkheid tot een zekere flexibiliteit die aansluit bij het procesmatige karakter van de ruimtelijke ordening 2).

De rangorde van plannen in de praktijk

In de praktijk komt er van de rangorde van plannen weinig terecht. De *Tweede nota over de ruimtelijke ordening in Nederland* bood de provincies onvoldoende houvast voor het streekplanwerk. De streekplannen zijn te vrijblijvend; niemand hoeft zich er iets van aan te trekken. Hetzelfde geldt voor de structuurplannen. Het bestemmingsplan is tenminste verplicht althans buiten de bebouwde kom en het heeft in tegenstelling tot de andere plannen rechtsgevolgen. Het uiterst doelmatige globale bestemmingsplan is echter onvoldoende uit de verf gekomen. In veel gemeenten is buitensporig veel verwezenlijkt op grond van het befaamde artikel 19 van de Wet op de ruimtelijke ordening, een artikel dat aanvankelijk bedoeld was onder dwingende omstandigheden op een bestemmingsplan vooruit te kunnen lopen.

De *Tweede nota* pretendeerde een toekomstbeeld te leveren dat meer dan 30 jaar in het verschiet lag, maar liet grotendeels na een inzicht te geven in de noodzakelijke processen in de tussenliggende periode. De nota gaf weliswaar ruimtelijke structuren weer, maar faalde als complex van randvoorwaarden voor het streekplanwerk. Dat gold helaas ook voor de nota, *De ontwikkeling van Zuidwest-Nederland*, waarvan we aanvankelijk hoopten dat zij vooral door haar aanpak een stap vooruit was.

Het is te hopen dat de *Derde nota over de ruimtelijke ordening in Nederland* beter dan haar voorganger in staat zal zijn randvoorwaarden te leveren voor het streekplanwerk. Enige scepsis is wel gerechtvaardigd. Het is nu eenmaal bijzonder moeilijk, de hoofdlijnen van het nationale beleid stringent te formuleren en tevens voldoende speelruimte te laten aan provinciaal en gemeentelijk beleid.

De *Derde nota* dient echter niet alleen het kader te vormen voor de streekplannen, zij zal het ook mogelijk moeten maken de structuurschema's en -schetsen aan het algemene ruimtelijke beleid te toetsen.

Het rijk hanteert structuurschema's als sectorplannen en zij behelzen uiteenlopende onderwerpen als verkeer en vervoer, elektriciteitsvoorzieningen en volkshuisvesting 3). Zij doorlopen de procedure van de planologische kernbeslissing.

Uiteraard is dit een grote vooruitgang ten opzichte van de vroegere situatie waarin de plannen van de verschillende departementen vrijwel autonoom ontwikkeld werden. Dat gold zelfs voor het rijkswegenplan, dat toch wel een ingreep in de ruimtelijke inrichting beoogde.

De procedure van de planologische kernbeslissing maakt weliswaar een brede toetsing mogelijk, maar het is nog niet zover dat sectorplannen op landelijk niveau, wat hun ruimtelijke verwickelingen betreft, geconfronteerd worden met een integratiekader voor het nationale ruimtelijke beleid. In feite zijn de structuurschema's dan ook geen volwaardige sectorplannen. De gang van zaken bij sectorplannen behoort te zijn dat uit een integrale studie van de betreffende sector ruimtelijke aanspraken volgen die getoetst worden aan het facet ruimtelijke ordening. Voor zover de ruimtelijke aanspraken na afweging tegen andere gewenste ontwikkelingen inpasbaar zijn, worden ze neergelegd in het ruimtelijke sectorplan. Deze toetsing vereist een ruimtelijk integratiekader en kan niet vervangen worden door het overleg binnen de procedure van de planologische kernbeslissing. Ook wat dit betreft kunnen we slechts hopen, dat de *Derde nota* alsnog voorziet in een duidelijk kader. Dit dient uiteraard te stelen op veel informatie uit alle facetten en sectoren met ruimtelijke aspecten.

Sommige facetten en sectoren zijn (nog) niet vertegenwoordigd in de lijst van onderwerpen die worden getoetst in de procedure van de planologische kernbeslissing. Om maar weer enkele losse onderwerpen te noemen: de ontwikkeling van de welvaartsbronnen (*Economische structuurnota*), de gezondheidszorg (*Structuurnota gezondheidszorg*) en de bestuurlijke herindeling (*Concept-ontwerp van de Wet op de reorganisatie van het binnenlands bestuur*) vragen vanwege hun planologische repercussies een toetsingskader. Voorlopig moeten we vertrouwen op de voortdurende waakzaamheid van de minister van Ruimtelijke ordening en de provinciale en gemeentelijke besturen.

Het streekplan

De provincies hebben ongetwijfeld een grote bijdrage willen leveren aan een ruimtelijk beleid in ons land door het ontwikkelen van streekplannen. Dat het effect daarvan niet groot was, is slechts voor een deel de schuld van de provinciale besturen. We wezen al op de discrepantie tussen verantwoordelijkheden en taken enerzijds en bevoegdheden en middelen anderzijds. Verder staan de onvolkomenheden in de wet en de vrijblijvendheid van het streekplan een doeltreffende en gerechtvaardigde invloed van de provincie in de weg. Toch biedt de provincie een bij uitstek gunstig niveau voor het beheersen van de ruimtelijke inrichting.

Als we van mening zijn dat beslissingen over het ruimtegebruik zoveel mogelijk moeten worden genomen op het niveau van de directe belanghebbenden, dan is dat in onze samenleving overwegend het sublokale en lokale vlak. Het planologisch beleid van het rijk, aanvankelijk nogal abstract, grijpt ten slotte in op het grondgebruik op sublokaal en lokaal niveau, waar de burgers direct of via gemeentelijke bestemmingsplannen met de projecten van het rijk worden geconfronteerd. De provincie staat veel dichterbij de lokale problematiek dan het rijk en is alleen daarom al een nuttige schakel in het ruimtelijk beleid. Zij zou bovendien op de wisselwerking van de rijksingrepen met regionale ontwikkelingen kunnen toezien.

De provincie zou beter dan voorheen in staat moeten worden gesteld projecten van regionale reikwijdte zelf te

2) Voor de betekenis en de mogelijkheden van het bestemmingsplan verwijs ik naar Mr. Ing. J. P. Bos, *Het bestemmingsplan kan ook procesmatig zijn, Stedebouw en Volkshuisvesting*, mei 1975.

3) Bij het vorige artikel zijn onder noot 5 de structuurschema's en -schetsen opgenoemd.

behartigen in allerlei sectoren van het maatschappelijk leven. Wat de ruimtelijke gevolgen daarvan betreft, blijft een wat afstandelijke houding gewenst om voldoende speelruimte te laten aan een gemeentelijk beleid.

Provinciaal toezicht op gemeenten kan heilzaam en noodzakelijk zijn waar conflicten tussen gemeenten in het spel zijn. Ook kan het provinciaal bestuur vaak beter afstand nemen van plaatselijke belangentegenstrijdigheden dan de gemeentelijke autoriteiten. Periodiek zelfonderzoek moet de provincie er echter voor behoeden dat zij vervalt tot bevoogding en betutteling van gemeenten. Dit gevaar is altijd aanwezig en de provincies kunnen herhaaldelijk als verontschuldiging aanvoeren dat de gemeenten in gebreke blijven.

Een belemmering voor het goed functioneren van provinciale ruimtelijke ordening is overigens het ernstige tekort aan bruikbare gemeentelijke structuurplannen. Daardoor is een goede wisselwerking met het gemeentelijk beleid bijzonder moeilijk.

We zullen nu nagaan wat de stand van zaken met betrekking tot de streekplannen is. De wet stelt dat een streekplan binnen tien jaar moet worden herzien. Als we dit in acht nemen was het tien jaar na de inwerkingtreding van de wet in 1965 zo, dat 41% van de oppervlakte van ons land (minus Flevoland) bedekt was met streekplannen. Zij bestreken 53% van de bevolking. (Het betrof 32 streekplannen, waarvan er een in de betreffende periode rechtskracht kreeg, maar al drie jaar eerder werd vastgesteld. Zonder dit streekplan zouden de percentages 40 respectievelijk 51 bedragen). De feitelijke situatie was echter minder gunstig. Het ging hier weliswaar om plannen die wettelijk nog niet herzien hadden moeten zijn, maar vele waren inmiddels wel verouderd of achterhaald.

Het is niet de gewoonte dat streekplannen officieel worden ingetrokken. Dat schept onduidelijkheid, want de burgers oriënteren zich dan op beleidsvoornemens waar de bestuurders niet meer achter staan. Dit bezwaar geldt uiteraard niet slechts voor streekplannen, maar ook voor rijksnota's en gemeentelijke plannen. Alleen de herziening van bestemmingsplannen wordt voorafgegaan door een wettelijk geregeld voorbereidingsbesluit.

Officieel ligt dus niet vast welke streekplannen niet meer voldoen, maar op grond van officiële uitspraken moeten we ervan uitgaan dat minder dan 20% van de oppervlakte met minder dan 20% van de bevolking door bruikbare streekplannen wordt bestreken. Daaraan moet onmiddellijk worden toegevoegd dat er op het ogenblik ongeveer twintig streekplannen in voorbereiding zijn. Er is een tendens tot schaalvergroting; daarbij omvatten de nieuwe streekplannen tevens gebieden van verouderde plannen. Bij het gereedkomen van deze streekplannen ontstaat een gunstig beeld.

Bij de structuurplannen is de situatie weinig overzichtelijk. Vermoedelijk is minder dan 20% van de oppervlakte en minder dan 25% van de bevolking betrokken bij structuurplannen. Aan deze percentages moet niet veel waarde worden gehecht. Een groot aantal structuurplannen is verouderd of voldoet anderszins niet: in enkele provincies werd het merendeel van de voorgelegde gemeentelijke structuurplannen door de provinciale planologische commissies afgewezen. (Dit heeft overigens geen juridische gevolgen).

Voor het feit dat we nu moeten vaststellen dat een groot aantal provinciale streekplannen niet meer voldoet, kunnen we een aantal redenen opgeven. De methoden en technieken die met name bij de oudere streekplannen zijn gebruikt, schoten plantechisch tekort. Dan was er de duidelijke omslag in het rijksbeleid, met name ten aanzien van de verkeersinfrastructuur: men denke aan het dichte hoofdwegennet dat nog in het structuurschema van 1966 werd gepresenteerd en de huidige inzichten. De wettelijke termijn van 10 jaar waarin een plan moet worden herzien, bleek onder deze omstandigheden te lang. Veel streekplangebieden waren ondoelmatig klein. Ten slotte is er dan de geringe mogelijkheid voor de provincie de ontwikkelingen in de gewenste banen te leiden.

Eenzijds moeten we vaststellen dat het streekplan al met al wel is aangeslagen, anderzijds dat het als beleidsinstrument onvoldoende uit de verf kon komen.

Het structuurplan

Het aantal geldende structuurplannen geeft geen juist beeld van de structuurplanactiviteiten. Veel gemeenten volstonden met het aangeven van hoofdlijnen in wat dan meestal een structuurschets werd genoemd. Veel voorbereidingen van structuurplannen leidden niet tot wettelijke plannen omdat de gemeenten terugschrokken voor de steeds oplopende kosten wat dan weer leidde tot structuurschetsen of -nota's.

We mogen niet zonder meer de gevolgtrekking maken dat een structuurplan onevenredig kostbaar is. Natuurlijk wordt een structuurplan duur als het de lasten van een algemeen ontwikkelingsplan moet dragen. Hoge kosten voor goede structuurplannen zijn gerechtvaardigd mede doordat ze de prijs van de bestemmingsplannen aanzienlijk verlagen. Te hoge kosten ontstaan als gemeentebesturen de pretenties en onderzoekprogramma's niet door een strikt geformuleerde opdracht binnen de perken weten te houden.

Er zijn afschrikwekkende voorbeelden waarin grote stapels kostbare deelstudies niet hebben kunnen leiden tot bruikbare structuurplannen zoals in de gemeente Den Haag. De Haagse problematiek op structuurplanniveau is trouwens niet te vangen in een gemeentelijk plan. Daar is een intergemeentelijk structuurplan voor nodig. Dat hoeft geen eenvoudige zaak te zijn, leert het jarenlange gearrewar tussen de gemeenten Rotterdam en Capelle aan den IJssel.

In zulke gevallen wreekt zich het feit, dat de provincie geen bindende aanwijzingen kan geven voor de inhoud van structuurplannen, en daarmee ook voor die van intergemeentelijke structuurplannen, een bevoegdheid die zij wel bezit ten aanzien van bestemmingsplannen. Het is de vraag of een dergelijke aanwijzingsbevoegdheid in het verleden veel uitgewerkt zou hebben, want de provincies hebben al onvoldoende gebruik gemaakt van de mogelijkheid de gemeenten te verplichten een structuurplan vast te stellen. Alleen al uit eigen belang hadden ze dat moeten doen ter wille van een efficiënter goedkeuringsbeleid van bestemmingsplannen.

Het structuurplan kan een heel belangrijk beleidsinstrument zijn. Een gemeentelijk structuurplan geeft de hoofdlijnen weer van de ruimtelijke ontwikkeling van de gemeente. Indien het structuurplan periodiek wordt aangepast aan nieuwe politieke en planologische inzichten biedt het steeds een samenvatting van het gemeentelijk beleid van ruimtelijke ordening. Dat is overigens een voorwaarde voor een goed gefaseerd, consistent ruimtelijk beleid. De periodieke aanpassing kan voortvloeiend uit het eens in de vier jaren uit te brengen integrale gemeentelijke beleidsprogramma.

Een gemeentelijk ruimtelijk beleid dat slechts door middel van bestemmingsplannen wordt gevoerd - om van de toepassing van artikel 19, het anticipatie-artikel, maar te zwijgen - draagt onvermijdelijk een ad-hoc-karakter. In feite is het structuurplan onmisbaar voor het doeltreffend en doelmatig ontwikkelen van bestemmingsplannen.

Het ontbreken van structuurplannen bemoeilijkt het toezicht van gedeputeerde staten op de bestemmingsplannen. De stap tussen het moderne, globale streekplan en het bestemmingsplan als basis voor uitvoeringsplannen is te groot. Nu kan een beoordeling van de verdiensten van het bestemmingsplan op zichzelf nuttig zijn, het zal de provinciale overheid toch in de eerste plaats belang inboezemen in hoeverre het bestemmingsplan voortbouwt op het regionale beleid en dat is zonder structuurplan nauwelijks te achterhalen, omdat dan het overzicht ontbreekt over wat in de gezamenlijke bestemmingsplannen aan de orde zou moeten komen.

Voorals als het streekplan een grote marge laat aan gemeen-

Toegift

Rijksnota's voorzien onvoldoende in randvoorwaarden voor de streekplannen. Als toegift twee gevallen ter illustratie.

Niet lang na het verschijnen van de Tweede nota belastte de Rijksplanologische commissie een commissie onder leiding van haar voorzitter Dr. Ir. Z. Y. van der Meer met een studie over het Hollands-Utrechtse plasseengebied; het secretariaat berustte bij de Rijksplanologische Dienst. De voorzitter stond een soort inrichtingsplan voor ogen. De provinciale gesprekspartners wezen op de eigen verantwoordelijkheden van provincies en gemeenten die door deze commissie doorkruist zouden worden. Zij vroegen met de nodige nadruk wat het begrip „watersportgebied van nationale betekenis” inhield. Zo werd deze streek in de Tweede nota aangegeven. Het leek de provincies van belang dat de nationale betekenis in de streekplannen tot haar recht zou komen. De toegezegde nationale randvoorwaarden voor het streekplanwerk zijn nooit verstrekt. De commissie liet van schrik niets meer van zich horen.

Toen later de Cultuurtechnische commissie zich in verband met de toen verwachte omvangrijke afstoting van landbouw-areaal zorgen maakte over de toekomstige inrichting van dit gebied en vooral over de prijs van de af te stoten landbouwgronden, groeide dit uit tot het bekende „Onderzoek Midden-Randstad”, waarin Rijksplanologische Dienst, Ministerie van Cultuur Recreatie en Maatschappelijk Werk, Rijksinstituut voor Natuurbeheer met de Cultureeltechnische Dienst gingen samenwerken. Parallel daaraan liepen werkzaamheden voor een interprovinciale structuurstudie voor het Open Middengebied.

Het tweede voorbeeld. De nota De ontwikkeling van Zuid-west-Nederland (1971) van de Rijksplanologische Commissie is te beschouwen als een uitwerking van en een correctie op de Tweede nota. Zij is ongetwijfeld beïnvloed door de studies voor de provinciale nota Ruimtelijke structuren voor Zuid-Holland. Een goede wisselwerking tussen beleid op landelijk en regionaal niveau. In een brief aan de Tweede Kamer, ondertekend door zes ministers, kon de regering „zich verenigen met de hoofdlijnen van het rapport” en dat is nooit teruggenomen. De bewindslieden vergaten helaas opdracht te geven tot de in hun brief noodzakelijk geachte „verdieping en nadere bestudering”.

Dat was een vervelende zaak voor Zuid-Holland dat voortgegaan was op het spoor dat door de rijksnota was uitgezet. Toen gedeputeerden van deze provincie minister Gruijters wezen op de consequenties bleek deze de nota niet te kennen.

telijk beleid is het structuurplan als schakel vereist. Het streekplan kunnen we beschouwen als een ruimtelijk ontwikkelingsprogramma, het structuurplan geeft goed gemotiveerd een gefaseerde gebiedsindeling, terwijl het bestemmingsplan het grondgebruik regelt.

Het bestemmingsplan

In de rangorde van plannen van ruimtelijke ordening is het bestemmingsplan de laatste stap als bindend kader voor uitvoeringsplannen.

Ik heb er al op gewezen dat het opstellen van bestemmingsplannen onnodig wordt vertraagd en bemoeilijkt door het ontbreken van structuurplannen. Er moet dan namelijk veel voorbereidend onderzoek worden verricht op structuurplanniveau, maar dan blijft het inzicht in de samenhang van de processen en activiteiten in het gemeentelijk geheel beperkt. Binnen het bestemmingsplangebied blijft een onderlinge afweging vaak moeilijk omdat veel bestemmingsplannen een te klein gebied bestrijken. In dit opzicht zijn de „postzegelplannetjes” berucht, die vaak slechts één project behelzen. De beoordeling van de wisselwerking met andere bestemmingen in de omgeving, waarop geen nieuwe visie is ontwikkeld, is dan niet mogelijk. Soortgelijke problemen kunnen voortvloeien uit de toepassing van artikel 19 van de Wet op de ruimtelijke ordening.

De gemeenten zijn verplicht bestemmingsplannen op te stellen voor hun grondgebied met uitzondering van de bebouwde kom. Voor dat gebied kunnen ze wel bestemmingsplannen vaststellen, maar over het algemeen blijft het er bij dat projecten getoetst worden aan de bouwverordening.

Nu blijkt de bebouwde kom tot de meest gevoelige stedelijke gebieden te horen. Zij omvat de binnenstad met het centrum en vaak meer - soms aanzienlijk meer. Omdat de meeste gemeenten er inderdaad niet aan toe zijn gekomen voor dit gebied bestemmingsplannen op te stellen, hebben zij ternauwernood enige greep op de ontwikkelingen in het belangrijkste deel van de stad. Het voor de samenleving wenselijk geachte gebruik van terreinen en gebouwen kan volledig worden doorkruist door plannen van ondernemers die met een bouwvergunning moeten worden gehonoreerd. Daarmee komt een verantwoordelijkheid van de samenleving in verkeerde handen terecht. Als de gemeente grond in eigendom heeft, is de situatie gunstiger, mits het gemeentebestuur alert is.

In 's-Gravenhage is destijds een zeer groot gebied als bebouwde kom aangewezen: een uiterst zorgwekkende situatie. In gemeenten als Amsterdam en Rotterdam tracht het gemeentebestuur door voorbereidingsbesluiten voor kleine gebieden de verzevenlijking van ongewenste bouwplannen te voorkomen. De begrijpelijke uit de nood geboren tactiek geeft slechts enig respijt 4).

Op voorbereidingsbesluiten moeten tijdig bestemmingsplannen volgen. Dat zullen vaak postzegelplannetjes zijn en die passen niet in een serieuze planning. Met name in Amsterdam zullen overigens de meeste bestemmingsplannen te laat komen en dan kan de gemeente de uitvoering van een reeks van ongewenste bouwplannen niets meer in de weg leggen.

Al met al is er een nogal chaotische situatie ontstaan. Na tien jaar Wet op de ruimtelijke ordening zijn we nog ver verwijderd van de situatie dat Nederland beledigd is met geldende bestemmingsplannen, laat staan met plannen die de huidige inzichten weerspiegelen en een kader vormen voor uitvoeringsplannen. En dat in een land dat zo kwetsbaar is.

Het is overigens niet gemakkelijk een duidelijk inzicht te krijgen in de feitelijke situatie. Niet alle provincies hebben een bestemmingsplannen-cartotheek of karteren systematisch de artikelen-19-gevallen. Dit is ook geen geringe opgave, dat zij toegegeven, maar dat is mede een gevolg van een lankmoedig beleid van de colleges van gedeputeerde staten. Zij hebben een oneigenlijk gebruik van artikel 19 eerder aangewakkerd dan bestreden. Wel hebben zij algemeen hogere eisen aan de procedure gesteld dan de wet voorschrijft, maar de tijd en de energie die daarmee gemoeid zijn of verloren gaan, hadden beter aan bestemmingsplannen kunnen worden besteed.

Niet alleen bij de meeste provincies, ook bij veel gemeenten blijft een periodieke registratie van de bouwactiviteiten, al dan niet in het kader van geldende plannen, achterwege, of ze is niet bijgehouden.

Het vaststellen van globale bestemmingsplannen of vlekplannen met een uitwerkingsdelegatie is realistischer dan van plannen die al in eerste instantie gedetailleerd zijn. In beginsel opende de Wet op de ruimtelijke ordening hier de mogelijkheid tot een slagvaardig beleid; in de praktijk liep dit aanvankelijk vast op een al dan niet vermeende aantasting van de rechtszekerheid, het ontbreken van voldoende kwalitatieve eisen die de ontwikkeling binnen de „vlekken” in goede banen kon leiden en ten slotte de vrees voor een eigenmachtig optreden van de colleges van burgemeester en wethouders.

4) Volgens artikel 21 van de Wet op de ruimtelijke ordening kan een gemeentebestuur verklaren dat een bestemmingsplan wordt voorbereid. Dit voorbereidingsbesluit kan voorkomen dat het terrein minder geschikt wordt voor de verwekelijking van een daarna bij het plan te geven bestemming. Dat wil zeggen het houdt de realisatie van onwelgevallige plannen tegen. Maar het besluit vervalt als het ontwerp voor dat plan niet binnen een jaar ter inzage ligt. Als het voorbereidingsbesluit een gebied in de bebouwde kom betreft en een structuurplan aanwijzingen geeft voor de bestemming is die termijn twee jaar, met de mogelijkheid van een jaar verlenging.

Rangorde van plannen in het toekomstige beleid

Het goed functioneren van de ruimtelijke ordening is afhankelijk van het goed functioneren van de rangorde van plannen. In Nederland moet de inrichting van het grondgebied met de grootst mogelijke omzichtigheid plaatsvinden. Dat vereist dat het hele grondgebied met plannen is belegd. Niet om een situatie vast te leggen: zij zullen intendeel geregeld moeten worden aangepast aan nieuwe inzichten en ontwikkelingen, wel om snel de gevolgen van nieuwe ingrepen te kunnen overzien op het eigen planniveau zowel als bij de doorwerking voor de andere beleidsniveaus. Ruimtelijke ordening is procesmatig van aard. Juist dat vereist echter een compleet systeem van plannen. Immers, anders zijn de ontwikkelingen van uiteenlopende ingrepen niet af te wegen, zelfs niet op te sporen.

De *Derde nota over de ruimtelijke ordening in Nederland* moet de aanzet vormen voor een globale ruimtelijke programmering. Een beleidskader waaraan de structuurschema's getoetst kunnen worden. Vanuit de verschillende sectoren zullen wensen en verwachtingen vervat in structuurstudies bijdragen tot deze programmering. Als de ruimteaanspraken met de mogelijkheden zijn geconfronteerd kunnen vervolgens de ruimtelijke sectorplannen op landelijk niveau worden opgesteld met een globaal ruimtegebruik en met de globale lokatie van ruimtelijke objecten van nationale betekenis. Alles in wisselwerking met streekplanstudies.

De globale programmering kan eventueel voor landsdelen worden verfijnd, maar dient, rechtstreeks of verfijnd, zodanige richtlijnen te geven voor de streekplannen dat hierin het rijksbeleid veilig is gesteld.

Als de globale ruimtelijke programmering haar vorm heeft gekregen, kan zij elke vier jaar worden aangepast en door de Staten Generaal worden vastgesteld. Zij is dan in beginsel bindend voor de streekplannen. Dat kan uiteraard alleen doeltreffend en doelmatig zijn als zij zich beperkt tot het nationale planniveau. Om de gedachte te bepalen, kunnen de taakstellende prognoses een periode van 20 à 24 jaar bestrijken.

Het vaststellen van streekplannen dient een provinciale verplichting te zijn. De juridisch-administratieve positie van het streekplan moet sterker worden. Het moet ten minste bindend zijn voor structuurplannen. Daarmee is in gemeentelijk beleid het nationale zowel als het regionale beleid veilig gesteld.

Als het de bedoeling is, de ruimtelijke ordening onder te brengen in een sluitend systeem waar op elk beleidsniveau eigen bevoegdheden en eigen democratische besluitvorming bestaat, is het noodzakelijk dat de streekplannen onderworpen zijn aan de goedkeuring van de Kroon. Dit is van drievoudige betekenis. De beoordeling houdt een toetsing in aan het rijksbeleid; goedkeuring moet voor het rijk de verplichting betekenen, mee te werken aan de verwezenlijking van het streekplan. Het streekplan kan, ten derde, het rijk nopen haar indicatieve programmering aan te passen. Dat betreft dus punten waar het rijk en de provincie tot de slotsom komen dat de nationale programmering op streekplanniveau geheel of gedeeltelijk onuitvoerbaar blijkt.

Als het streekplan, dat in beginsel een termijn van 16 tot 20 jaar bestrijkt, eens in de 4 jaar moet worden aangepast, komt in elke bestuursperiode het gehele regionale beleid van de ruimtelijke ordening in de provinciale staten aan de orde.

In deze opzet is het streekplan bindend voor het structuurplan en wordt de vaststelling van het structuurplan een verplichting voor de gemeenten. Op zijn beurt is dit bindend voor het (globale) bestemmingsplan en onderworpen aan de goedkeuring van gedeputeerde staten. Dat heeft weer een drievoudige betekenis, overeenkomstig die bij de goedkeuring van het streekplan. We kunnen aan een plantermijn van 12 à 16 jaar denken, een plancyclus van 4 jaar betekent dat het gemeentelijke ruimtelijke beleid in zijn totaliteit per bestuursperiode in de gemeenteraad ter discussie komt.

Als het structuurplan aan de goedkeuring van gedeputeerde staten onderhevig is (dat is nu dus niet het geval), wordt het toezicht op de bestemmingsplannen sterk vergemakkelijkt, mits gedeputeerde staten zich als behoeders van het regionaal beleid opstellen en hun taak niet zien als een verlengstuk van lokaal bestuur.

Voor het gehele gemeentelijke gebied dienen bestemmingsplannen vastgesteld te worden. Zij vormen een kader voor uitvoering en dat houdt in dat de plantermijn daaraan wordt aangepast. De vierjarige plancyclus lijkt dan minder urgent, vooral als die wel strikt wordt gehandhaafd voor het structuurplan. Daaruit vloeien immers noodzakelijke herzieningen voort bindend voor het bestemmingsplan.

Toch moeten we de vierjarige plancyclus bij bestemmingsplannen niet lichtvaardig van de hand wijzen. Het opstellen van plannen op elk niveau wordt doorkruist door ruimtelijk beleid ad hoc, vaak door anticipatie met artikel 19. Dit vergt onevenredig veel werk en tijd omdat de geschikte afwegingskaders niet gereed zijn: veel beslissingen vereisen uitgebreide afweging ad hoc. Veel van dit extra werk wordt voorkomen door wel een plancyclus van vier jaar in acht te nemen. Wat nu doorkruisende ad-hoc-zaken zijn van een onevenredige ingewikkeldheid kan dan over het algemeen opgenomen worden in de normale planvoorbereiding, wat gelijk is aan de voorbereiding van een herziening.

De Wet op de ruimtelijke ordening kent verplichtingen en aanwijzingen. De provincie kan gemeenten verplichten tot het vaststellen van structuur- en bestemmingsplannen, maar merkwaardig genoeg kan zij alleen voor bestemmingsplannen aanwijzingen met betrekking tot de inhoud geven. Dat is ook nodig voor structuurplannen. In de praktijk haalt het nu allemaal niets uit: gemeenten kunnen procedures eindeloos rekken, ze kunnen het zelfs laten afweten (de provincie moet dan een gemeentelijk plan vaststellen!) en bovendien bestaat er geen verplichting het eenmaal vastgestelde plan uit te voeren of te doen uitvoeren. Op dit punt moet de wet strenger worden.

In het hieruit geschetste stelsel is het systeem van verplichtingen en aanwijzingen geautomatiseerd. Het opstellen van plannen is verplicht en plannen van hoger orde zijn bindend. Bij dit alles kunnen noch de nationale programmering noch de plannen het zonder een strategie voor de verwezenlijking stellen. Evenmin mag een verantwoording van de financiële consequenties ontbreken. Voor het bestemmingsplan zal naast een exploitatie-overzicht een uitvoeringsschema noodzakelijk zijn. Als binnen het kader van een bestemmingsplan nationale of provinciale projecten tot stand moeten komen bepalen ze mede de flexibiliteit van dit programma van uitvoering.

De strakke aanpak die hier is uiteengezet, beoogt een duidelijke doorwerking van rijksbeleid in provinciale en gemeentelijke plannen en van provinciaal beleid in gemeentelijke plannen. Zij bindt lagere overheden aan plannen van een hoger beleidsniveau, maar schept tevens voor een hogere overheid verplichtingen ten opzichte van de uitvoering van plannen van een lager beleidsniveau. In dit verband moeten we bedenken dat een herverkaveling van taken, bevoegdheden en middelen op de drie niveaus met name de provincie en de gemeente in staat stelt op hun eigen niveau hun eigen zaken te regelen. Door de korte plancyclus, ten slotte, is er in feite een permanente bemoeienis met elk plangebied.

N. A. de Boer

**U reageert op annonces
in „E.-S.B.“?**

**Wilt U dit dan steeds duidelijk
tot uitdrukking brengen?**

Brazilië wacht op ander „wonder”

DRS. J. D. VISSER*

In een recent overzicht¹⁾ heeft het weekblad The Economist de groei van de Braziliaanse economie gedurende de afgelopen tien jaar vergeleken met de manier waarop een Braziliaan auto rijdt: „Extremely fast, disregarding everyone else on the road, narrowly avoiding accidents and not stopping to consider whether his passengers have been left behind.” Wie uit ervaring weet hoe „vogelvrij” een voetganger zich in het Braziliaanse verkeer voelt, zal zich door dit beeld aangesproken voelen!

Overigens hebben motorvoertuigen in de industriële expansie van Brazilië een belangrijke rol gespeeld. De produktie hiervan steeg nl. van 190.000 eenheden in 1962 tot 600.000 in 1972 en 929.000 in 1975. In deze bedrijfstak zijn thans omstreeks een half miljoen personen werkzaam.

Olieproblemen

Door de uitgestrektheid van dit subcontinent (250 maal Nederland) en de grote betekenis van het wegvervoer hebben de gevolgen van de oliecrisis een extra accent gekregen. Zulks te meer omdat Brazilië voor slechts een relatief klein deel in zijn oliebehoeften kan voorzien; in 1975 bedroeg dit 20%, over de periode januari-maart 1976 niet meer dan 17%. Volgens de staatsoliemaatschappij Petrobrás was de binnenlandse produktie van ruwe petroleum in januari-juni van dit jaar 2,3% lager dan in hetzelfde tijdvak van 1975. De oliebronnen in de staat Bahia (die in 1975 63,7% van de lokale produktie leverden) zullen naar verwachting tegen 1990 geheel uitgeput zijn. Sinds 1953 is het monopolie van Petrobrás een symbool van nationale soevereiniteit geweest, maar onder de druk der omstandigheden heeft de regering besloten buitenlandse maatschappijen bij de exploratie in te schakelen. Overigens hebben slechts 5 gegadigden binnen de gestelde termijn voorstellen tot het aangaan van z.g. risico-contracten ingediend. Het „risico” bestaat hierin dat de exploratiekosten niet zullen worden vergoed, wanneer het resultaat negatief blijkt te zijn. Tot de gegadigden behoren drie individuele ondernemingen — British Petroleum, Esso en Texaco — alsmede twee consortia, nl. het Franse staatsbedrijf Elf-Aquitaine, geassocieerd met de Italiaanse Agip, en voorts Royal Dutch Shell in samenwerking met een Braziliaanse maatschappij. Alle voorstellen hebben betrekking op „off-shore”-activiteiten op Brazilië's continentale plat, waarbij de voorkeur van de gegadigden naar de baai van Santos en de monding van de Amazone-rivier zou uitgaan.

In het tijdvak januari-mei 1976 heeft Brazilië voor een bedrag van \$ 1,52 mrd. aan aardolie geïmporteerd, tegen \$ 1,24 mrd. in dezelfde periode van 1975. De olie-invoer zal dit jaar tot in totaal \$ 4 mrd. oplopen. Ter vergelijking diene dat de totale invoer in 1975 \$ 12 mrd. bedroeg, tegen \$ 12,5 mrd. in 1974 en \$ 6 mrd. in 1973.

„Export-led growth”

In weerwil van de hoge olierekening is aanvankelijk weinig gedaan om de invoer in te dammen, in de verwachting dat de stijging van de uitvoer, die in het tijdvak 1968-1975 in totaal 360% bedroeg, kon worden bestendigd. Op export gebaseerde groei is nl., de grondslag van het economisch beleid in Brazilië.

In de periode 1968-1974 heeft dit land zoals bekend een spectaculaire economische expansie van omstreeks 10% per jaar te zien gegeven. De moeilijkheden begonnen in 1974 toen Brazilië zelf nog een groeipercentage van 9,6 bereikte, doch de OESO-landen, zijn voornaamste afnemers, een teruggang van 0,2% moesten incasseren.

In 1975 daalde het bruto binnenlands produkt van deze groep met 2,5%, hetgeen aan *The Economist* het commentaar ontlokte dat „when the rest of the world stops growing, it is risky to keep on trying to grow”. Onder invloed van de internationale recessie daalde het groeicijfer van de Braziliaanse economie in 1975 tot 4,2%, bij een bevolkingsgroei van 2,9%.

In het Braziliaanse „groeimodel” is een bijzondere rol toebedeeld aan buitenlandse investeerders die aangemoedigd worden om exportindustrieën te vestigen. De op buitenlandse technologie gebaseerde industrieproducten kunnen vanwege de relatief lage lonen tegen concurrerende prijzen op de wereldmarkt worden aangeboden. In deze gedachten-gang is de industrie een dynamische sector die geacht wordt een economische „take-off” tot stand te brengen.

De critici van dit model voeren aan dat goederen worden voortgebracht die voor de meerderheid van de eigen bevolking weinig relevant zijn en voorts dat het land aldus even afhankelijk van de buitenwereld blijft als toen het alleen primaire producten exporteerde.

Ten aanzien van de binnenlandse markt die door de „reformisten” als alternatief wordt aanbevolen, bestaat de economisch kern van Brazilië blijkens een recent markt-onderzoek²⁾ uit 27 mln. personen op een bevolking van 107 mln. Ongeveer 45% van alle gezinnen heeft een inkomen

* De auteur is werkzaam bij de Economische Voorlichtingsdienst in Den Haag.

1) Change in direction, a survey of Brazil, *The Economist*, 31 juli 1976.

2) Mededelingenblad *Nederlands-Braziliaanse Kamer van Koophandel*, São Paulo no. 32, mei 1976.

van circa f. 200 per maand en in totaal 75% verdient minder dan f. 400. De volgende 15% ontvangt f. 400 tot f. 800 per maand.

Uit dit onderzoek kwam naar voren dat bijv. voor moderne geluidsinstallaties slechts 500.000 potentiële kopers overblijven. Voor „detergenten” bestaat een markt van 20 mln. personen.

De koopkrachtige bevolking is geconcentreerd in een betrekkelijk klein deel van Brazilië, dat hoofdzakelijk wordt gevormd door de staten São Paulo, Rio de Janeiro, Rio Grande do Sul, het zuiden van de staat Minas Gerais, het noorden van de staat Paraná en enige steden in het binnenland.

De minister van Financiën, Mario Henrique Simonsen, heeft ten aanzien van de economische filosofie van de Braziliaanse regering het volgende gesteld. Zijns inziens moeten de ontwikkelingslanden in het algemeen kiezen tussen twee oplossingen: die van de „produktiviteit” en die van de „herverdeling”. De eerste opvatting geeft prioriteit aan een snelle economische groei, waarbij het bestaan „op korte termijn” van vrij belangrijke inkomensverschillen wordt aanvaard. De tweede opvatting beschouwt de verbetering van de inkomensverdeling en van de levensstandaard als voorname doelstelling. In feite wordt in geen enkel land een van beide filosofieën op exclusieve wijze toegepast, maar, aldus Simonsen, wat Latijns-Amerika betreft beschouwt Brazilië zich als extreem voorstander van de filosofie van de produktiviteit.

Kredietwaardigheid

Gegeven de omvang van de taken die de regering zich bij de bevordering van de economische groei heeft gesteld, is op grootscheepse wijze een beroep gedaan op buitenlands kapitaal. Anderzijds vormde Brazilië vanwege zijn economisch potentieel en politieke stabiliteit een eldorado voor investeerders uit de VS, West-Europa en Japan. In de jaren 1973, 1974 en 1975 bedroeg de import van risicodragend kapitaal resp. \$ 977 mln., \$ 945 mln. en \$ 930 mln., vergeleken met een jaarlijks gemiddelde van \$ 123 mln. in de periode 1968-1972. Daarnaast vond een toevloed van buitenlandse leningen plaats die in genoemde drie jaar achtereenvolgens \$ 4530 mln., \$ 7032 mln. en \$ 7011 mln. was, tegen een jaarlijks gemiddelde van \$ 1829 mln. in het tijdvak 1968-1972.

Brazilië zal in de eerstkomende jaren een kapitaalimport nodig hebben die van minstens dezelfde orde van grootte is als in 1974 en 1975. Dit met het oog op het tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans (in 1975 \$ 7 mrd.) en de schuldendienst. De buitenlandse schuld die eind 1975 \$ 22 mrd. bedroeg (waarvan \$ 12 mrd. particuliere en \$ 10 mrd. publieke schuld) zal tegen eind 1976 waarschijnlijk tot \$ 28 mrd. zijn opgelopen. De schuldendienst zal (incl. rente) dit jaar naar schatting 44% van de exportopbrengst vergen. In financiële kringen zowel in de Verenigde Staten als in Europa is gespeculeerd over de vraag of Brazilië in 1978 een schuldenregeling zal moeten treffen, wanneer zijn betalingsbalans tegen die tijd niet aanmerkelijk verbetert³⁾. De discussies over de kredietwaardigheid van Brazilië zijn voor de president van de centrale bank, Paulo H. Pereira Lira, aanleiding geweest erop te wijzen dat om te beginnen Brazilië, in tegenstelling tot vele andere landen, ook de buitenlandse schuld van de particuliere sector meerekent, zowel ten aanzien van nationale als buitenlandse ondernemingen. Voorts is zijns inziens in de commentaren de omvang van de buitenlandse schuld vooropgesteld en te weinig rekening gehouden met het „profiel” van de aflossingsverplichtingen. Zo moest in september 1973 5% van de buitenlandse schuld in de loop van het eerste jaar worden terugbetaald, 15% gedurende het tweede jaar, 13% in het derde jaar en 12% in het vierde jaar. Met betrekking tot de situatie in september

1975 bedroegen de overeenkomstige percentages resp. 3%, 11%, 13% en 14%. Er zou derhalve geen reden zijn voor de bewering dat de leningen van de laatste twee jaar tot een versterkte concentratie van betalingen in de eerstvolgende twee of drie jaar zullen leiden. Overigens wordt deze grote Latijnsamerikaanse mogendheid in feite beschermd door de omvang van het probleem dat zij aan de internationale financiële gemeenschap stelt. „Om zijn inleg te redden zal ieder liever er op uit zijn de zieke uit de moeilijkheden te helpen, dan hem door een onhandelbare houding zijn positie in te prenten”⁴⁾.

Gaat men af op de toezeggingen die tijdens het bezoek van president Geisel aan Frankrijk en Engeland ter zake van de financiering van een aantal grote projecten zijn gedaan, dan stelt de bankwereld nog steeds een grote mate van vertrouwen in Brazilië's economische perspectieven, een indruk die bij een recent bezoek van schrijver dezes aan de Wereldbank werd bevestigd. Wel is onlangs tijdens de jaarvergadering in Manilla op temporisatie aangedrongen, mede vanwege de hoge inflatie, die dit jaar 45% zal bedragen.

Overheid en bedrijfsleven

Een onderwerp waarvoor ook in kringen van buitenlandse investeerders belangstelling bestaat, is de discussie in de Braziliaanse pers over de plaats van de overheid in het economisch leven.

Hoewel de economische expansie van Brazilië in het tijdvak 1964-1973 wel is voorgesteld als een wonder van kapitalistische groei in een ontwikkelingsland, is de deelname van de staat in het bedrijfsleven opvallend toegenomen. Neemt men de 100 grootste ondernemingen (excl. banken) als voorbeeld, dan waren 37 hiervan in 1968 overheidsbedrijven; in 1974 waren dat er 45. Voor particuliere Braziliaanse ondernemingen bedroegen deze cijfers resp. 26 en 28 en voor buitenlandse ondernemingen achtereenvolgens 37 en 27.

De staatsbedrijven hebben met name een belangrijke participatie in de volgende sectoren: mijnbouw (63%), staalindustrie (44%), petroleum en gas (83%), opslagbedrijven (87%), transportwezen (84%), communicatie (100%), elektriciteitsvoorziening (87%) en dienstverlening (57%).

Bepaalde branches zijn in toenemende mate ondergebracht in overheids- en semi-overheidsbedrijven, omdat Braziliaanse ondernemingen (dikwijls familiebezit) financieel niet in staat waren investeringen in door de regering vitaal geachte sectoren uit te breiden en voorts buitenlandse bedrijven de risico's soms te groot vinden. De laatste jaren is de rol van de overheid als ondernemer echter dermate in betekenis toegenomen, dat zij in concurrentie treedt met particuliere bedrijven in sectoren die vroeger tot het werkerrein van „private enterprise” werden gerekend. Zo was de im- en exporthandel (evenals de landbouw) traditioneel in particuliere handen, maar op het gebied van de marketing worden overheidsinstanties steeds belangrijker.

Aangenomen mag worden dat de kritiek van de particuliere ondernemers tevens gericht is tegen de toenemende invloed van planninginstanties en tegen maatregelen van dirigistisch karakter. Inmiddels heeft president Geisel een door het economisch kabinet uitgewerkte „actie ter bevordering van de nationale particuliere ondernemingen” goedgekeurd. Deze actie stelt o.m. omvangrijke financiële middelen uit overheidsfondsen in het vooruitzicht. Tegelijk is aan het georganiseerde bedrijfsleven medegedeeld dat de door de overheid uitgeoefende controle niet in strijd is met de filosofie van de markteconomie, zoals die ook in het Tweede Nationale Ontwikkelingsplan is neergelegd.

3) Should international banks continue to lend to Brazil?, *Euro-money*, mei 1976.

4) Le Brésil, ou l'importance d'être débiteur, *Le monde diplomatique*, juli 1976.

Het einde van de kinderaftrek

MR. C. A. DE KAM
MR. W. A. VERMEEND

Nu het kabinet bij de Tweede Kamer een wetsontwerp heeft ingediend, dat beoogt de kinderaftrek in de loon- en inkomstenbelasting grotendeels te vervangen door een verhoging van de kinderbijslag, is er aanleiding stil te staan bij de verdiensten en tekortkomingen van het huidige en het voorgestelde stelsel van kindervoorzieningen. De auteurs van dit artikel, beiden wetenschappelijk medewerker in het belastingrecht aan de Rijksuniversiteit te Leiden, zijn van mening dat de met het wetsontwerp ingeslagen weg vol voetangels en klemmen zit.

Algemeen

Ouders die zich voor de opvoeding en het levensonderhoud van hun kinderen financiële offers getroosten, hebben uit dien hoofde onder nadere voorwaarden aanspraak op kinderaftrek en kinderbijslag. Sinds 1973 heeft de kinderaftrek in de loon- en inkomstenbelasting de vorm van een extra inkomensaftrek. De hoogte van deze aftrek varieert met het aantal kinderen. De kinderaftrek in de fiscale wetgeving pleegt te worden verdedigd met een beroep op de verminderde draagkracht van de belastingplichtige als gevolg van diens kinderbezit 1).

Ingevolge de Algemene kinderbijslagwet ontvangen werknemers en zelfstandigen bijslag voor derde en volgende kinderen. Loontrekkenden en zelfstandigen met relatief lage inkomens hebben tevens aanspraak op bijslag voor het eerste en tweede kind. De kinderbijslag is onafhankelijk van de hoogte van het inkomen. De bijslag voor het eerste kind is al

enkele jaren bevroren, de hoogte van de bijslag voor tweede en volgende kinderen is afhankelijk van de rangorde van het betrokken kind.

Voor zelfstandigen geldt een ruimere kinderaftrek waarvan de omvang is afgestemd op de kinderbijslag voor het eerste en tweede kind, waarop deze groep boven een zekere inkomensgrens geen aanspraak heeft.

Het recht op kinderbijslag stoelt op het onderhoudsbegin (2). De kinderbijslagregelingen beogen een correctie aan te brengen op de primaire inkomensverdeling, ten einde inkomensstrekkers die kinderen tot hun last hebben, een tegemoetkoming in de daaraan verbonden kosten van onderhoud en opvoeding te verschaffen. Deze tegemoetkoming biedt echter geen volledige dekking van die kosten, ten einde de verantwoordelijkheid van de ouders te dien aanzien ook in financieel opzicht tot uitdrukking te brengen 3).

De aanspraak op kinderbijslag en -aftrek (KBA) wordt allereerst bepaald op grond van het aantal natuurlijke kinderen onder de 16 jaar. Onder bepaalde voorwaarden kan voor natuurlijke kinderen van 16 jaar en ouder aanspraak bestaan op twee- of drievoudige KBA (z.g. telkinderen). Eensluitende maatstaven ter bepaling van de KBA-aanspraken zijn neergelegd in verschillende wettelijke regelingen.

Ouders die kinderen tot hun last hebben ontvangen onder zekere voorwaarden dus in verschillende vorm bijstand uit de

1) W. Sinnighe Damsté, *De wet op de inkomstenbelasting*, vijfde druk, Zwolle, 1937, blz. 299. Zie verder H. J. Hofstra, *Inkomstenbelasting*, Deventer, 1975, blz. 302.

2) Zie *De Nederlandse staatswetten*, Schuurman en Jordens no. 132 blz. 16, waar wordt verwezen naar de Memorie van Toelichting op het betreffende wetsontwerp, kamerstuk 4953.

3) Sociaal Economische Raad, *Advies inzake de hoogte der kinderbijslagbedragen*, Den Haag, 1964, blz. 3. Zie ook de *Nota over het te voeren beleid terzake van de collectieve voorzieningen en de werkgelegenheid*, kamerstuk 13 951, nr. 3, blz. 63.

Koersverandering?

Het Tweede Nationale Ontwikkelingsplan voor de periode 1974-1979, waarvan de realisatie meer tijd zal vergen, streeft naar de exploitatie van energiebronnen, waarbij naast olie gedacht wordt aan alternatieven als plantaardige alcohol, steenkool, bruinkool, leisteensolie en aardgas. Voorts zullen via een met West-Duitsland gesloten contract in de toekomst atoomreactoren ter beschikking staan en zal het hydro-elektrische project van Itaipú op ruime schaal stroom gaan leveren.

Een tweede belangrijke doelstelling vormt het voornemen om de produktie van kapitaalgoederen aanzienlijk uit te breiden. Tot nu toe werden deze in grote hoeveelheden ingevoerd, maar de centrale bank zal de afgifte van importli-

centies voortaan laten afhangen van de vraag of het betrokken produkt al dan niet in Brazilië kan worden voortgebracht.

Vervolgens dient de agrarische sector vermeld, die tussen de jaren 1948 en 1974 een groei van gemiddeld slechts 4,6% per jaar vertoonde, tegen 9% voor de industrie. Terwijl in Brazilië 6 maal zoveel personen in de landbouw werkzaam zijn als in de Verenigde Staten, is de opbrengst slechts een achtste deel van de Amerikaanse. Door middel van leningen aan boeren, distributie, communicatie en marketing zal worden getracht de inkomenspositie van de plattelandsbevolking te verbeteren. Gevoegd bij het streven de minimumlonen reëel te verbeteren kan dit leiden tot een verruiming van de binnenlandse markt.

J. D. Visser

publieke middelen 4). Enerzijds geschiedt zulks in de vorm van rechtstreekse inkomensoverdrachten, met name kinderbijslag en studietoelagen, anderzijds in de vorm van fiscale tegemoetkomingen. Daarbij valt in het bijzonder te denken aan de kinderaftrek in de loon- en inkomstenbelasting en aan het onbelast blijven van de kinderbijslaguitkeringen.

Dergelijke tegemoetkomingen in de fiscale wetgeving kunnen worden beschouwd als alternatief voor directe uitgaven-programma's, en daarom worden aangemerkt als belastinguitgaven. Een belastinguitgaaf in een inkomsten-(winst)belasting is een tegemoetkoming in de wetgeving, die inbreuk maakt op het inkomens(winst)begrip of een afwijking vormt van de normale structuur van de belastingwet, welke in de wet is opgenomen om een beleidsdoelstelling te realiseren, die de overheid ook via directe uitgaven kan nastreven 5).

De nauwe samenhang tussen de verschillende kindervoorzieningen blijkt al uit de omstandigheid dat sinds 1973 de fiscale kinderaftrek uitsluitend het saldo vormt van de oorspronkelijk hogere aftrek en de vanaf dat tijdstip onbelaste kinderbijslag. Dit saldo — de huidige (aanvullende) kinderaftrek — wordt jaarlijks opnieuw bepaald, nadat elk van de samenstellende delen op de daarvoor gebruikelijke wijze is aangepast. Na inflatiecorrectie (aanpassing van de belastingvrije sommen en tariefschijven aan de geldontwaarding) worden de (aanvullende) kinderaftrekbedragen herzien in samenhang met de mutatie van de onbelaste kinderbijslagbedragen, conform de wettelijke indexering. De ontwikkeling der kinderbijslagbedragen bepaalt zodoende de hoogte van de (sinds 1973 nog slechts aanvullende) kinderaftrek 6).

De nauwe samenhang van kinderaftrek en kinderbijslag kan voorts worden geïllustreerd met de hogere kinderaftrek voor zelfstandigen, die beoogt voor deze groep de geringere aanspraak op kinderbijslag te compenseren. In de sfeer van de studiefinanciering worden kinderaftrek en -bijslag te zamen in aanmerking genomen bij het bepalen van de omvang van een eventuele studietoelage.

Op grond van het voorgaande kan worden vastgesteld, dat het huidige stelsel van kindervoorzieningen drie elementen omvat:

- een kinderbijslag die in haar hoogte afhankelijk is van de rangorde van het betrokken kind, maar onafhankelijk is van de hoogte van het ouderlijk inkomen;
- een belastingvrijstelling van de kinderbijslag, die in gulden meer betekenis heeft naarmate het inkomen hoger is;
- een (aanvullende) kinderaftrek, die in gulden voor hogere inkomens van grotere betekenis is dan voor lagere inkomens.

De twee laatst opgesomde elementen zijn er de oorzaak van, dat het huidige stelsel van kindervoorzieningen denivelierende effecten oproept. Technisch bezien staan een inkomensaftrek en het onbelast laten van een vast bedrag aan inkomsten op één lijn. In beide gevallen heeft een dergelijke voorziening — als gevolg van de progressie die het tarief van onze inkomstenbelasting kenmerkt — meer betekenis naarmate het belastbaar inkomen stijgt.

Bij ongewijzigd beleid is met de genoemde kindervoorzieningen volgend jaar in totaal bijna f. 9 mrd. gemoeid. Zie tabel 1. Of, en zo ja, in hoeverre ouders met kinderen financieel door de overheid moeten worden gesteund, dient op (inkomens)politieke gronden te worden uitgemaakt 7).

De vorm die men kiest, een direct uitgavenprogramma en/of een combinatie van belastinguitgaven, is al evenzeer een politieke beslissing. Een goede besluitvorming vereist dat de doelstellingen van een kindervoorzieningenprogramma worden geëxpliciteerd. Vervolgens kunnen doelmatigheids- en verdelingsaspecten van verschillende stelsels van kindervoorzieningen worden onderzocht. Ten slotte kan na afweging van deze en eventueel nog andere aspecten rationele besluitvorming plaatsvinden.

Er is een goede aanleiding voor een herbezinning op de verdiensten en tekortkomingen van het huidige stelsel van

Tabel 1. Kinderaftrek en kinderbijslag in 1977

	mln. gulden
Algemene kinderbijslagwet	2.268
Kinderbijslagwet voor loontrekkenden	2.846
Kindertoeelageregeling overheidspersoneel	609 a)
Kinderbijslagwet kleine zelfstandigen	43
	+
Totaal rechtstreekse uitgavenprogramma's	5.766
Kinderaftrek in de loon- en inkomstenbelasting	910
Belastingvrijstelling van kinderbijslag	ca. 2.300 b)
	+
Belastinguitgaven	3.210
Totaal KBA (5.766 + 3.210)	8.976

a) Eigen berekening.

b) 5.766 mln. aan kinderbijslagen tegen een gemiddeld marginaal IB-tarief van 40 procent. Bron: *Begroting Sociale Zaken, 1977*, bijlage VI, Memorie van Toelichting, blz. 23 en 27. *Wetsontwerp*, kamerstuk 14 184, nr. 3 blz. 13.

kindervoorzieningen. Het kabinet heeft bij de Tweede Kamer een wetsontwerp ingediend, dat beoogt de kinderaftrek in de loon- en inkomstenbelasting grotendeels te vervangen door een verhoging van de kinderbijslag 8). De volgende paragraaf schetst kort de hoofdlijnen van het ontwerp. Daarna zal worden onderzocht in hoeverre de draagkrachtgedachte zich verzet tegen afschaffing van de fiscale kinderaftrek. In de slotparagraaf worden enkele opmerkingen gewijd aan de toekomst van de financiële kindervoorzieningen.

Het wetsontwerp

Bij meer dan één gelegenheid heeft het kabinet uiting gegeven aan zijn voornemen om de bestaande kindervoorzieningen om te bouwen tot een eenvoudig en flexibel systeem, dat beter past in het door het kabinet voorgestane inkomensbeleid en mogelijkheden biedt tot een differentiatie van belastingvrije bijslagen naar inkomen, kindertal en leeftijd van de kinderen.

Als eerste fase stelt het thans ingediende wetsontwerp voor, de kinderaftrek in de loon- en inkomstenbelasting, met uitzondering van die voor de eerste twee kinderen van zelfstandigen, te laten vervallen. Gelijktijdig zullen de kinderbijslagbedragen voor het eerste, tweede en derde kind worden verhoogd met een voor alle inkomens in gulden gelijke opslag 9). Deze opslag wordt zo berekend, dat de modale werknemer van de operatie geen voor- of nadeel ondervindt. De opslag, evenals de kinderbijslag zelf belastingvrij, is uiteraard precies gelijk aan het belastingvoordeel dat de modale werknemer in 1977 uit hoofde van de kinderaftrek zou hebben genoten. Verondersteld is dat de modale werknemer volgend jaar een belastbaar inkomen van f. 22.855 toucheert. Hier ligt dus het „draaipunt”. Inkomens-trekkers met een lager belastbaar inkomen gaan er in be-

4) „Weliswaar hebben deze regelingen een verschillende rechtsgrond en historie, maar anderzijds hebben zij ook een duidelijk gemeenschappelijk aspect, in die zin dat ze beide gelijkelijk voordeel wegens het hebben van kinderen beogen”, *Vereenvoudiging inkomstenbelasting*, Deventer, 1970, blz. 22.

5) V. Halberstadt en C. A. de Kam, *Over belastinguitgaven*, *Weekblad voor fiscaal recht*, no. 5280 van 29 juli 1976, blz. 641. In andere zin J. F. M. Giele en N. H. de Vries, *Belastinguitgaven* (m.o.v. V. Halberstadt en C. A. de Kam), *Weekblad*, no. 5288 van 7 oktober 1976, blz. 885-895.

6) Vergelijk T. de Vries en C. A. de Kam, KITS, wel degelijk voor de bakker, *Weekblad*, no. 5276 van 15 april 1976, blz. 347-350. Voorts de *Nota*, kamerstuk 13 951, nr. 3, blz. 63.

7) Gevolg geven aan de extreme suggestie om de kindervoorzieningen geheel af te schaffen is strijdig met de normen, neergelegd in de Europese code inzake de sociale zekerheid en het daarbij behorend Protocol (*Trb.* 1965, nr. 47 en 1967, nr. 53).

8) *Vervanging van kinderaftrek van de loon- en inkomstenbelasting door verhoging van de kinderbijslag ingevolge de Kinderbijslagwet voor loontrekkenden en de Algemene kinderbijslagwet voor het jaar 1977*, kamerstuk 14 184.

9) Ingaande 1 januari 1977 bestaat bij voortzetting van het huidige systeem voor vierde en volgende kinderen geen kinderaftrek meer. Daarvoor behoeft derhalve geen compensatie te worden gegeven.

Tabel 2. Mutatie vrij besteedbaar inkomen voor een werknemer met 2 kinderen door integratie van kinderbijslag en kinderaf trek per 1 januari 1977

Bruto inkomen a)	Belastbaar inkomen	Effect vervallen kinderaf trek	Opslag kinderbijslag	Mutatie	
				in gld.	in % b)
f. 18.500	f. 15.000	f. - 301	f. + 429	+ 128	+ 0,9
f. 24.500	f. 20.000	f. - 385	f. + 429	+ 44	+ 0,2
f. 27.800	f. 22.855 c)	f. - 429	f. + 429	0	0,0
f. 37.850	f. 30.000	f. - 473	f. + 429	- 44	- 0,2
f. 59.700	f. 50.000	f. - 740	f. + 429	- 311	- 0,9
f. 85.300	f. 75.000	f. - 947	f. + 429	- 518	- 1,1
f. 110.950	f. 100.000	f. - 992	f. + 429	- 563	- 1,0
f. 162.150	f. 150.000	f. - 1.036	f. + 429	- 607	- 0,8

a) Het verschil tussen bruto en belastbaar inkomen wordt gevormd door sociale premies, een toegerekende werknemersbijdrage voor pensioenverzekering en geforfeiterte fiscale verwervingskosten.

b) In procenten belastbaar inkomen minus verschuldigde belasting.

c) Belastbaar inkomen modale werknemer.

Bron: Wetsontwerp, kamerstuk 14 184, nr. 4, blz. 15.

steedbaar inkomen iets op vooruit, voor hogere inkomensgroepen brengt het wetsvoorstel nadelige inkomenseffecten mee, die hoger zijn naarmate het belastbaar inkomen oploopt. Zie nader tabel 2.

In de Memorie van Toelichting wordt uitdrukkelijk de aandacht gevestigd op een drietal aspecten.

- De vereenvoudiging van de bestaande stelsels van kinder-aftrek en kinderbijslag.

Het is jammer dat de kinderaf trek in andere fiscale wetten niet bij de herziening is betrokken. Een nog veel aanzienlijker vereenvoudiging zou zijn bereikt, indien was voorgesteld de KBA-regeling voor werknemers en zelfstandigen nu eindelijk eens op gelijke leest te schoeien. Voorstellen ter zake werden reeds in 1970 geformuleerd door een studiegroep van de Vereniging van Inspecteurs van 's Rijksbelastingen (zie voetnoot 4). De nu voorgestelde gedeeltelijke vereenvoudiging roept weer nieuwe moeilijkheden op.

- De bijdrage aan de matiging van de groei van uitgaven voor collectieve voorzieningen, die oploopt van f. 270 mln. in 1977 tot f. 415 mln. in 1980 10).

Ten gevolge van het vervallen van de kinderaf trek stijgt de statistisch gemeten belastingdruk. Ook de kinderbijslaguitkeringen stijgen extra. Op deze gronden wordt wel ontkend dat van een wezenlijke ombuigend sprake is. Tegen dit bezwaar kan worden aangevoerd dat een verschuiving van de kinderaf trek naar de kinderbijslagsfeer — of omgekeerd — kan plaatsvinden zonder dat dit de inkomenspositie van individuen beïnvloedt. Wel kan hierdoor de statistische belasting- en premiedruk veranderen. Voor een toetsing aan het 1%-beleid is zo'n mutatie irrelevant. Zou men deze benadering niet kiezen, dan zou bijvoorbeeld door alle kinderbijslagen te vertalen in een verruimde kinderaf trekregeling — zonder dat dit effect op het beschikbaar inkomen van de burgers hoeft te hebben — uiteindelijk een statistische vermindering van belasting- en premiedruk optreden 11). De voorgestelde vermindering van belastinguitgaven betekent dat burgers meer belasting betalen. Tegelijkertijd vermindert het totale vanuit de gemeenschap voor kindervoorzieningen uitgetrokken bedrag.

- De relatie met het inkomensbeleid van het kabinet

Uit tabel 3 valt af te leiden dat de KBA in guldens gemeten sterk aan belang wint, naarmate het belastbaar inkomen stijgt. Dit effect wordt opgeroepen door de kinderaf trek en het onbelast laten van de kinderbijslaguitkeringen. Voor een belastingplichtige ouder met een bruto-inkomen van f. 120.000 is het voordeel uit hoofde van de bestaande KBA-voorzieningen — afhankelijk van het aantal kinderen — op het ogenblik 40 tot 50% groter dan voor de minimumloner

Tabel 3. Waarde van de KBA bij zes inkomensniveaus (eerste helft 1976) voor werknemers a)

Bruto inkomen	Belastbaar inkomen	KBA voor 2 kinderen	KBA voor 4 kinderen	KBA voor 6 kinderen
f. 18.500	f. 15.025	f. 2.611	f. 6.071	f. 10.187
f. 26.200	f. 21.525	f. 2.779	f. 6.434	f. 10.722
f. 35.000	f. 28.635	f. 2.817	f. 6.685	f. 11.233
f. 45.000	f. 37.485	f. 3.105	f. 7.291	f. 12.167
f. 65.000	f. 56.845	f. 3.666	f. 8.236	f. 13.419
f. 120.000	f. 110.550	f. 4.012	f. 8.914	f. 14.458

a) Inclusief effect belastingvrijdom voor kinderbijslaguitkeringen.

Berekend uit: T. de Vries en C. A. de Kam, Een kindertoelegestelsel KITS, *Weekblad voor fiscaal recht* no. 5262 van 11 maart 1976, blz. 243.

met een bruto-inkomen van f. 18.500. De voorstellen van het kabinet komen er op neer dat de denivellerende werking van de huidige kindervoorzieningen enigszins wordt gemitigeerd.

De draagkrachtgedachte

Van verschillende zijden is betoogd, dat het stelsel dat de regering voor ogen staat, strijdig is met de draagkrachtgedachte 12). Kort gezegd komt naar heersende inzichten het draagkrachtbeginsel hier op neer, dat bij de heffing van inkomstenbelasting rekening dient te worden gehouden met sommige omstandigheden, die de mogelijkheden tot behoefte-bevrediging van belastingplichtigen beperken 13).

Een op dit draagkrachtbeginsel berustende inkomensaf trek of andere tegemoetkoming in de belastingwetgeving kan in deze visie niet als een belastinguitgaaf worden beschouwd, maar vloeit rechtstreeks voort uit het streven naar een rechtvaardige verdeling van de door burgers op te brengen belastinggelden. Dus mag de inkomstenbelasting bijvoorbeeld het verschil in behoefte tussen belastingplichtigen op wie onderhoudskosten van kinderen drukken en belastingplichtigen op wie dergelijke kosten minder of in het geheel niet drukken, niet negeren.

Nu wekt deze stellingname licht de indruk, dat onbetwistbaar vast staat, wat onder draagkracht moet worden begrepen. Niets is minder waar 14). Reeds in 1939 merkte Hofstra op: „Wij moeten nu eindelijk eens ophouden met steeds over heffing naar draagkracht te praten, een uitdrukking zonder reële inhoud, die slechts valse illusies omtrent een ethische waarde vermag voor te spiegelen” 15). Men hoeft in dit verband verder nog niet eens te denken aan de bezwaren, die kleven aan het jaarinkomen, als de gebruikelijke maatstaf ter bepaling van de draagkracht 16).

Veel belangrijker komt ons voor, dat fiscale tegemoetkomingen bij een progressief tarief van de inkomstenbelasting de grootste voordelen voor de deniers van hogere inkomens opleveren. Van der Heeden wijst er op dat het argument vóór de inkomensaf trek, dat in wezen neerkomt op de stelling dat, indien een draagkrachtverhogende inkomst progressief wordt belast een draagkrachtvermindering uitgaaf progressief dient te worden ontlast, bijzonder sterk is, maar hij wil niet ontkennen dat er ook argumenten tégen de in-

10) Kamerstuk 14 184, nr. 3, blz. 13.

11) *Nota*, kamerstuk 13 951, nr. 3, blz. 62.

12) W. Drees jr., Kind: ding of individu, *ESB* 16 juni 1976, blz. 572. In gelijke zin o.a. de *Brief van de Raad van Bestuur in Arbeidszaken* aan de Tweede Kamer van 28 oktober 1976.

13) W. J. de Langen, *De grondbeginselen van het Nederlandse belastingrecht*, deel I, Alphen a/d Rijn, 1954, blz. 142.

14) C. Bellstedt, *Die Steuer als Instrument der Politik*, Berlijn, 1966, blz. 189-293; H. C. Simons, *Personal income taxation*, Chicago, 1965, blz. 17-18; A. van Gijn en N. J. Polak, *De algemene beginselen van de heffing van belastingen*, Purmerend, 1929.

15) H. J. Hofstra, Het einde van de draagkrachttheorie, *Tributen aan het recht*, Deventer, 1971, blz. 66. Verder: H. J. Hofstra, De toekomst van de inkomstenbelasting, *Weekblad* van 20 november 1975, blz. 1039.

16) Zie bijv. *Nota* over de inkomensverdeling, bijlage 15 bij de *Miljoennota* 1970, blz. 57.

komensaf trek voor draagkrachtverminderende uitgaven kunnen worden gevonden 17). Met name indien sociale motieven de aftrekbaarheid hebben geschrraagd, lijkt hem er veel voor te zeggen een voor ieder gelijke belastingaf trek in te voegen.

Gezien de vroegste wetgeschiedenis hebben sociale overwelingen bij de introductie van de kinderaf trek (in 1915) zeker een belangrijke rol gespeeld. De nauwe samenhang met de kinderbijslag wijst thans overduidelijk in dezelfde richting.

Overigens willen wij nog wel enkele stappen verder gaan dan Van der Heeden. Wij achten de inkomenspolitieke resultaten van veel fiscale verzachtingen — waaronder de belastinguitgaven, die deel uitmaken van ons huidige stelsel van kindervoorzieningen — inderdaad moeilijk te rijmen met de gedachten die aan de draagkrachtheorie ten grondslag liggen. Immers, in plaats dat de grootste voordelen aan lagere inkomens ten goede komen, zijn met name de genietters van hogere inkomens het meest gebaat bij tegemoetkomingen in de belastingwetgeving. In die zin sorteren aftrekposten in een progressieve inkomstenbelasting averechtse verdelings-effecten.

Wil de overheid rekening houden met bepaalde omstandigheden die de mogelijkheid tot behoeftebevrediging van groepen burgers beperken, dan kan dat in beginsel even goed door middel van directe uitgavenprogramma's als via belastinguitgaven. De keuze tussen beide instrumenten moet niet worden gemaakt met een blinde verwijzing naar de ongrijpbare draagkrachtheorie, maar op grond van een analyse en nuchtere afweging van verdelings- en doelmatigheidsaspecten.

In de sfeer van het nu voorliggende wetsontwerp gaat het concreet om de vraag aan welke inkomenseffecten van een kindervoorzieningstelsel onze volksvertegenwoordiging de voorkeur geeft. Stemt het parlement in met het teniet doen van een stukje ongelijkheid in de personele verdeling van publieke baten? (zie tabel 3). Wil men toe naar een stelsel dat op de duur zou kunnen leiden tot grotere eenvoud en doorzichtigheid? Of niet?

Bij dit alles past een relativerende opmerking. Het plan van de regering om de denivellerende effecten van de huidige KBA-regeling wat in te perken voorziet in een compenserende verhoging van de kinderbijslag. Technisch werkt die verhoogde onbelaste kinderbijslag als een gecontinueerde kinderaf trek, zoals hiervoor werd toegelicht. De belastingvrijdom van de kinderbijslag heeft immers hetzelfde effect als een kinderaf trek.

Ook wie de kinderaf trek niet als een belastinguitgaaf opvat, zal daarom moeten toegeven dat na de eerste fase van de herziening van de kindervoorzieningen de „draagkrachtgedachte” materieel nauwelijks geweld zal zijn aangedaan. Daarmee is de vraag aan de orde welke kant het opgaat in latere fasen van de herziening van kinderaf trek en -bijslag. Die vraag komt in de slotparagraaf aan de orde.

Wenkend perspectief?

Het ontwerp ontsluit het pad naar een flexibel systeem van belastingvrije kinderbijslagen, die volgens de bedoeling van het kabinet in een latere fase onder andere gekoppeld kunnen worden aan de hoogte van het ouderlijk inkomen. Naar het ons voorkomt is dit een weg vol voetangels en klemmen.

In de eerste plaats, omdat dan wederom een inkomensafhankelijk subsidiestelsel wordt geïntroduceerd. Bij een stijgend belastbaar inkomen daalt de aanspraak op individuele huursubsidie, studietoelagen enz., en stijgt bijvoorbeeld de eigen bijdrage die van de burger wordt verlangd voor gezinsverzorging. In de toekomst zou in dit geval ook de aanspraak op de nieuwe kinderbijslag worden gekort. Hierdoor verergert de problematiek rond de marginale druk

van collectieve lasten en gederfde inkomenssubsidies te zamen. De ongecoördineerde lappendeken van aan het inkomen gekoppelde voorzieningen heeft reeds thans schrijnende inkomenspolitieke gevolgen, die door het kinderbijslagstelsel-nieuwe-stijl nog zouden worden verscherpt 18).

In de tweede plaats tekenen zich ook grote praktische problemen af. De belastingdienst zou immers — vaak noodgedwongen met aanzienlijke vertraging — alle ouderlijke belastbare inkomens moeten doorgeven aan de uitvoeringsinstanties die de bijslag uitbetaalt.

Er doemt een derde probleem op. De nu ingediende voorstellen met betrekking tot de KBA-voorzieningen hangen rechtstreeks samen met de al eerder aan het parlement aangeboden voorstellen ter zake van een nieuw studiefinancieringstelsel 19).

Dat nieuwe systeem omvat drie elementen. Een basisbeurs voor alle studerende vanaf 18 jaar, onafhankelijk van het ouderlijk inkomen. Een extra beurs voor studerende met minder draagkrachtige ouders. En de mogelijkheid voor het studerende kind om een rente-dragende studielening af te sluiten tot een bepaald maximum. De regeling betekent een verbetering voor inkomensgroepen met een belastbaar inkomen tot f. 30.000 en een achteruitgang voor inkomensgroepen voorbij een „draaipunt” van ca. f. 35.000 (cijfers per eind 1975). De thans voorgestelde bezuiniging in de KBA-sfeer, alsmede het daarbij gehanteerde veel lagere draaipuntinkomen van f. 22.855 (basis 1977) dreigen de nieuwe opzet van de studiefinanciering op losse schroeven te zetten. In dit artikel gaan we op de hiermee samenhangende problemen niet dieper in.

De voorstellen van het kabinet op het terrein van de financiële kindervoorzieningen zijn heftig omstreden. Sommigen achten het nivellerende karakter van de regeringsvoornemens helemaal uit den boze, anderen wensen een hoger draaipunt. Nu het uiteindelijk systeem waar het kabinet op afkoerst nog in nevelen is gehuld, lijkt het gewenst dat de volksvertegenwoordiging vanaf het begin ook andere voorstellen in haar beschouwingen betreft.

Alleen al dit jaar zijn er naast oudere vereenvoudigingsvoorstellen, ten minste twee alternatieven concreet uitgewerkt. *De Vries* en *De Kam* onderzochten de gevolgen van een volledige versmelting van de bestaande kinderaf trek en bijslagregelingen tot een stelsel van belaste kindertoelagen (KITS), zodanig dat vergeleken met de huidige situatie inkomens beneden de f. 25.000 van de operatie geen nadeel ondervinden 20). *Van Praag* en *Kapteyn* beproefden een belangwekkende invalshoek, waarbij uitgaande van empirische gegevens betreffende individuele inkomenswaardering een stelsel van onbelaste kinderbijslagen werd afgeleid. Deze zijn onafhankelijk van het ouderlijk inkomen, de kinderaf trek vervalt. De hoogte van de bijslag is benaderd, uitgaande van een constant materieel- of welzijnsoffer 21).

Zo is ruimschoots materiaal voorhanden om in het parlement te komen tot een meer rationele besluitvorming betreffende de financiële steun uit publieke kassen aan ouders die zich gesteld zien voor onderhoudskosten voor hun kroost. Bij die besluitvorming dienen verdelings- en doelmatigheidsaspecten de doorslag te geven. En dat zou wel eens het definitieve einde van de kinderaf trek kunnen betekenen.

C. A. de Kam
W. A. Vermeend

17) K. van der Heeden, *Tarief van de inkomstenbelasting*, Deventer, 1974, blz. 68.

18) C. A. de Kam, *De modale werknemer*, ESB, 28 januari 1976, blz. 98-99. Ook Drees t.a.p. vestigt terecht de aandacht op dit probleem.

19) *Nota studiefinanciering*, kamerstuk 12778 nr. 1 e.v.

20) T. de Vries en C. A. de Kam, Een kindertoelagelstelsel KITS, *Weekblad*, no. 5262 van 11 maart 1976, blz. 233-243.

21) B. S. M. van Praag en A. Kapteyn, Kinderbijslag en kinderaf trek, een evaluatie en een voorstel, *Intermediar*, nr. 47 van 19 november 1976, blz. 1-9.

Het spinnewebtheorema

DR. J. H. C. LISMAN

Jaren geleden gaf Tinbergen eens een beknopte filosofie over de vraag „in hoeverre economische stellingen zonder wiskunde kunnen worden bewezen” 1). Daarin is sprake van enerzijds niet-wiskundige bewijsvoeringen, d.w.z. zogenaamde „redeneringen”, waarvan het voornaamste kenmerk is dat zij ééndimensionaal zijn: een redenering bestaat uit een aantal achtereenvolgende (*consecutieve*) gevolgtrekkingen of causale relaties. Anderzijds is er de bewijsvoering of berekening waarbij gelijktijdige (*simultane*) relaties bestaan tussen de elementen van deze bewijsvoering. Er zijn hulpmiddelen om gelijktijdige betrekkingen bij economische vraagstukken te behandelen, waaronder de dynamische methode: de analyse van opeenvolgende gebeurtenissen. Tinbergen geeft dan als illustratie het spinnewebtheorema:

„In plaats van te trachten onmiddellijk de nieuwe evenwichtstoestand te vinden die, na gegeven verandering in de data, moet intreden, beschouwt men het ontwikkelingsproces dat naar die nieuwe toestand moet leiden. Door aldus te werk te gaan kan men de simultane samenhang naar de tijd scheiden en het denkproces der achtereenvolgende relaties toepassen. Het bekende voorbeeld op het gebied van één enkele markt is hier het zg. spinnewebtheorema, toegelicht in de figuur. Laten V en A de vraag- en aanbodrelatie voor de gegeven wijziging zijn, en E het daarbij behorende evenwichtspunt. Als nu de vraagcurve haar stand verandert in V' en er dus een datumverandering optreedt, neemt men aan dat de verandering van de vraag onmiddellijk, doch die van het aanbod eerst na een zekere tijd, bv. een dag optreedt. De aangeboden hoeveelheid x_1 zal nu, tegenover de nieuwe vraagschaal geplaatst, tot een prijs p_1 leiden. Deze zal, na een dag, leiden tot een aanbodhoeveelheid x_2 , die op dag 2 tegen een prijs p_2 zal moeten worden verkocht. Het aldus ontstaande bewegingsproces is gemakkelijk verder te volgen. Onder bepaalde omstandigheden zal het voeren tot het nieuwe evenwichtspunt E , waarvan de kenmerken zijn, dat het inderdaad aan de aanbod- en de nieuwe vraagrelatie tezelfdertijd voldoet — hetgeen niet het geval is met alle tussengelegen situaties.

Aldus kan men langs de weg der achtereenvolgende relaties dit vraagstuk tot oplossing brengen; echter in beginsel slechts door een oneindige reeks van berekeningen”.

Zuiver wiskundig gezien gaat het hier om het oplossen van twee vergelijkingen van de eerste graad met twee onbekenden:

$$p = \alpha x + a \text{ de aanbodvergelijking,} \quad (1)$$

$$p = \beta x + b \text{ de vraagvergelijking,} \quad (2)$$

waarbij $\alpha > 0$ en $\beta < 0$.

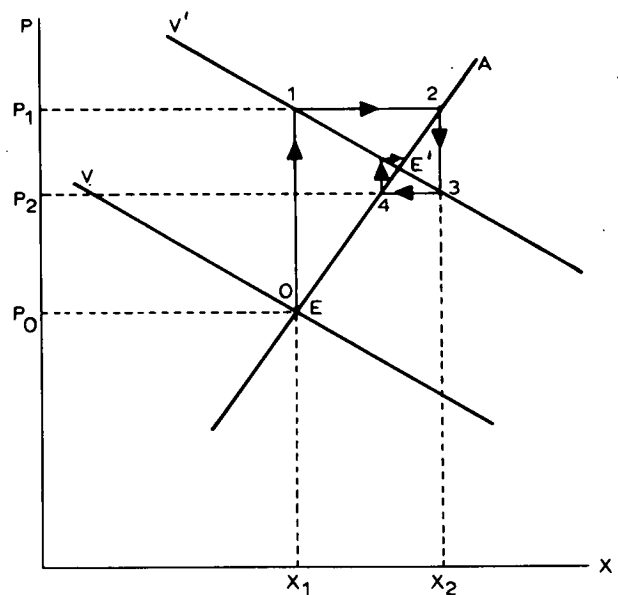
In de wiskunde lost men beide vergelijkingen *simultaan* op, hetgeen uiterst simpel is. Evenwel — en dat is de pointe van dit stukje — men kan het evenwichtspunt ook vinden met behulp van een *consecutief* proces, dat parallel loopt met de lijn van het spinneweb.

We gaan uit van de waarden p_0 en x_1 die voldoen aan (1):

$$p_0 = \alpha x_1 + a \text{ (punt 0 op de aanbodlijn).}$$

Vervolgens geldt:

$$p_1 = \beta x_1 + b \text{ (punt 1 op de vraaglijn).}$$

Substitutie van p_1 in (1) leidt tot:

$$x_2 = \frac{\beta}{\alpha} x_1 + \frac{(b-a)}{\alpha} \text{ (punt 2 op de aanbodlijn).}$$

Substitutie van x_2 in (2) leidt tot:

$$p_2 = \frac{\beta^2}{\alpha} x_1 + \frac{\beta(b-a)}{\alpha} + b \text{ (punt 3 op de vraaglijn).}$$

Substitutie van p_2 in (1) leidt tot:

$$x_3 = \frac{\beta^2}{\alpha^2} x_1 + \frac{\beta(b-a)}{\alpha^2} + \frac{(b-a)}{\alpha} \text{ (punt 4 op de aanbodlijn).}$$

Aldus doorgaande vindt men:

$$x_n = \left(\frac{\beta}{\alpha}\right)^{n-1} x_1 + \frac{b-a}{\alpha-\beta} \left[1 - \left(\frac{\beta}{\alpha}\right)^{n-1}\right]$$

$$\text{Voor } \alpha > \beta \text{ volgt dan } \lim_{n \rightarrow \infty} x_n = \frac{b-a}{\alpha-\beta} \text{ en analoog } \lim_{n \rightarrow \infty} p_n = \frac{\beta a - \alpha b}{\beta - \alpha}$$

conform de traditioneel te verkrijgen oplossing.

1) J. Tinbergen, Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen, afdeling letterkunde, *Nieuwe Reeks*, deel 13, no 10, 1950.

Voor het geval dat $\alpha < \beta$ liggen de zaken anders. Dan is de reeks van x -waarden niet convergent en die van p -waarden evenmin. De figuur „ontploft”. Bij de consecutieve wiskundige methode kan men deze moeilijkheid gemakkelijk omzeilen door vanuit E niet verticaal naar de vraaglijn te gaan maar horizontaal, zodat de richting tegen de wijzers van de klok is. Dan loopt alles goed. En de simultane wiskundige methode is natuurlijk altijd bruikbaar.

In het bovenstaande is dus een duidelijk verschil tussen de automatische wiskundige benadering en de beredeneerde economische aanpak. Tinbergen zegt dit ook:

„Over de methode der dynamica moge nog worden opgemerkt, dat hierin nog het gevaar steekt dat niet altijd de gezochte evenwichtstoestand wordt gevonden. En wel dan niet, wanneer door een verkeerde hypothese omtrent de aard der vertragingen een bewegingsproces wordt berekend dat niet naar de evenwichtstoe-

stand leidt, doch daarvan af. In het geval van het spinnwebtheorema geschiedt dat bv. indien de helling van de vraaglijn sterker is dan die van de aanbodlijn. Indien nu in werkelijkheid het aanbod niet vertraagd reageert en er in werkelijkheid wel een evenwichtstoestand ontstaat, zal men deze door de berekening niet vinden”.

Rest nog het geval waarbij $\alpha = -\beta$. Dan blijft men in een rechthoek rondlopen. Bij *consecutieve* wiskundige benadering heeft men dan te doen met

$$x_1 = x_3 = x_5 = \dots \quad \text{en} \quad x_2 = x_4 = x_6 = \dots$$

Voor het evenwichtspunt vindt men *simultaan* $x = \frac{1}{2} \frac{b-a}{\alpha}$ en $p = \frac{1}{2}(a+b)$. Dit is dan uiteraard het „middenpunt” van de rechthoek.

J. H. C. Lisman

10 de rijksoverheid vraagt

hoofd afdeling bedrijfseconomische zaken (mnl./vrl.)

voor het Ministerie van Verkeer en Waterstaat
t.b.v. de Rijkswaterstaat, Directie Benedenrivieren

De Directie Benedenrivieren is opgebouwd uit vijf hoofdafdelingen waarvan vier met een technisch karakter en één met een niet-specifiek technisch takenpakket. Onder de laatste hoofdafdeling valt de Afdeling Bedrijfseconomische Zaken. Deze afdeling is belast met het verkrijgen van de financiële middelen, het beheer en de verantwoording daarvan, alsmede met de bevordering van een doelmatig gebruik van deze middelen binnen de gehele directie.

Taak: leiding geven aan en coördineren van de werkzaamheden van 20 medewerkers; in overleg met de andere hoofdafdelingen opstellen van begrotingen, bestekken, overeenkomsten en werkplannen; zorgdragen voor een juiste uitvoering van de financiële administratie; assisteren van afdelingen bij het plannen van de werkzaamheden; verzamelen van gegevens over benodigde mankracht en middelen t.a.v. research-activiteiten; ontwikkelen en introduceren van efficiënte procedures en werkmethode alsmede stimuleren van een goede informatie-uitwisseling binnen de gehele directie.

Vereist: doctoraal examen bedrijfseconomie of bedrijfskundig ingenieur; ervaring in genoemde werkzaamheden en leidinggevende ervaring.

Leeftijd: vanaf 35 jaar.

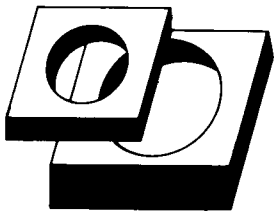
Standplaats: Dordrecht.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring max. f 5217,- per maand.

Bovengenoemd salaris is exclusief een toeslag van max. f 30,- per maand en 7,8% vakantie-uitkering.

Schriftelijke sollicitaties onder vermelding van vacaturenummer 6-6296/0936 (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe), zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

Onderzoek voor beslissingen bij de overheid

DRS. W. D. FRANCKENA

Bruikbare handleidingen voor de onderzoeker (als generalist, beleidsanalist) op het gebied van de overheidsuitgaven zijn dun gezaaid. Er zijn vele boeken die een bepaalde onderzoekstechniek of benaderingswijze diepgaand behandelen, maar systematische overzichten, waarbij bijv. diverse onderzoeksmethoden aan verschillende soorten van problemen worden gekoppeld zijn uiterst zeldzaam. En wat erger is, niet zelden overheerst de neiging één bepaalde benadering die op een deelterrein successen heeft geboekt, als een wondermedicijn aan te bevelen, ook voor probleemgebieden waarvoor zo'n benadering juist niet de geschikste is.

Een boek dat de bovenvermelde kwalen op verdienstelijke wijze tracht te ondervangen is Quade's *Analysis for public decisions* 1). Ondanks enkele gebreken aan dit boek, waarover meer aan het eind van dit artikel, heeft Quade naar mijn mening om drie redenen respectabel werk gedaan:

1. er wordt een poging gedaan om verschillende soorten van problemen, die bij de beleidsanalyse kunnen spelen te koppelen aan diverse onderzoekstechnieken, zoals de operations research, „systems analysis”, kosten-effectiviteitsanalyse, kosten-batenanalyse enz.;

2. het moeilijke terrein van de toepassing van onderzoeksresultaten in de praktijk wordt niet buiten beschouwing gelaten;

3. in het hoofdstuk over het gebruik van niet-kwantitatieve methoden wordt een aardige poging gedaan om de vaak onmisbare subjectieve inbreng van de onderzoeker, via diens oordeel en intuïtie, door de behandeling van vrij nieuwe technieken op meer systematische wijze in te schakelen.

Wat betreft punt 1 het volgende. Quade onderscheidt de volgende soorten van problemen:

- „operational efficiency”, de problemen die met de bekende technieken van de „operations research” kunnen worden aangepakt;
- allocatie van hulpbronnen;
- methoden voor evaluatie van bestaande en nog te starten programma's;

- problemen van planning en budgeting;
- het maken van strategische keuzen.

De onderzoeksmethoden die hij in het licht van deze indeling behandelt, variëren van „operations research” voor relatief eenvoudige problemen waarin politieke elementen nauwelijks een rol spelen tot en met de kosten-batenanalyse die in theorie in staat moet zijn om onderling zeer verschillende programma's met elkaar te vergelijken. Over de toepassingsmogelijkheden van kosten-batenanalyse, is Quade, overigens in navolging van vele anderen, nogal gereserveerd, omdat die in de praktijk soms onmogelijk is uit te voeren zonder dat allerlei arbitraire oordelen van de

---

**Deze rubriek wordt verzorgd
door het Instituut voor Onderzoek
van Overheidsuitgaven**

---

onderzoeker een beslissende rol gaan spelen en omdat de vraag wiens welvaart nu eigenlijk door het starten van een nieuw project wordt bevorderd, vaak moeilijk is te beantwoorden.

Onderzoek en beleid

Wat betreft het tweede punt, de samenwerking tussen onderzoek en beleid, spuit Quade de nodige grote ongenoevens over de huidige stand van zaken bij de beleidsanalyse. Enkele voorbeelden van zijn kritiek: „Wat vaak is geprobeerd, was de verkeerde soort van analyse, toegepast door mensen die er niet echt de vele beperkingen van begrepen” . . . . . „Beleidsanalisten plegen de grenzen van het overheidsbeleid te ruim te stellen, tegenkrachten worden als irrationele belemmeringen ter zijde geschoven”.

Als enkele bottlenecks signaleert hij voorts dat: „Politieke problemen veel slordiger en slechter zijn gedefinieerd dan de militaire en industriële problemen waarmee „operations research” en „systems analysis” begonnen” . . . . .

„De problemen van het overheidsbeleid geen definitieve formulering hebben en geen „stopregel” om de probleemoplosser te vertellen dat hij de oplossing heeft gevonden” . . . . . „Allocatie van hulpbronnen op de tweede plaats kan komen; de belangrijke vragen zijn die van rechtvaardigheid/gelijkheid” . . . . . „De moeilijkheden bij deze problemen liggen meer bij het beslissen over wat behoort te worden gedaan dan over hoe het moet worden gedaan”.

Wie na een reeks van dergelijke ontboezemingen veronderstelt dat Quade wel zal behoren tot de aanhangers van Lindbloms „doorploeteren” 2), (een school die meent dat het politieke proces zo complex is, dat analyse slechts een marginaal effect kan hebben op veranderingen en dat daarom alternatieven die sterk afwijken van het huidige beleid maar buiten beschouwing moeten blijven), heeft het echter niet bij het rechte eind.

Een meer rationele benadering dan het „doorploeteren” blijft Quade gewenst achten. Als argumenten noemt hij (of citeert anderen) dat wat vandaag politiek gezien „feasible” is, morgen anders kan liggen; selectie op basis van dit criterium kan dan onjuiste resultaten opleveren. Bovendien als niemand kijkt naar alternatieven die „infeasible” zijn, wordt nooit bekend wat de werkelijke kosten van een politiek besluit zijn. Verder wordt o.a. betoogd dat het doorploeteren of „incrementalism” veronderstelt dat de kosten van onderzoek en uitstel hoger zijn dan die van toepassing van een minder juist alternatief. Op terreinen, zoals de toepassing van kernenergie kan dat bepaald anders liggen.

Scenario's

Wordt in het boek van Quade een rationele onderzoeksbenadering bepleit,

---

1) E. S. Quade, *Analysis for public decisions*, American Elsevier, New York/Amsterdam, 1976, 322 blz., f. 41.

2) Voor een uitvoeriger behandeling dan hier mogelijk is, zie H. J. Aquina, *Beleidsanalyse in de politicologie*, in A. Hoogerwerf (red.), *Beleid belicht*, Samsom, 1972.

dat wil niet zeggen dat geen plaats wordt ingeruimd voor het gebruik maken van de menselijke intuïtie en het oordeel van experts. Onder motto's als „politieke en organisatorische factoren zijn moeilijk anders dan door oordelen en intuïtie in de analyse te brengen” en „waardeoordelen vormen een integraal onderdeel van de beleidsanalyse” behandelt Quade drie methoden om deze factoren bewust in te schakelen:

- de scenariomethode;
- de Delphi-enquêtes;
- „operational gaming”; simulatiespelen met twee van elkaar onafhankelijke beslissingscentra.

Scenario's worden omschreven als „een beschrijving of voorspelling van de voorwaarden waaronder een beleid of systeem dat moet worden geanalyseerd, ontworpen of geëvalueerd, wordt verondersteld te werken”. Ter vergelijking enkele andere definities: Hupkes 3): scenario's zijn plausibele en logisch consistente toekomstbeelden waaraan een uitspraak over de betrouwbaarheidsgraad ontbreekt; Rijks Planologische Dienst 4): een scenario is een beschrijving van een toekomstige toestand van de samenleving en van de processen die de overgang van de huidige naar de toekomstige situatie mogelijk maken. Het is globaal beeldvormend.

De Delphi-enquêtes vormen: „een iteratieve procedure om de opinies van

een groep mensen te belichten en te verfijnen aan de hand van een serie interviews die individueel worden afgenomen”.

Bij „operational gaming” kan het beste worden gedacht aan de bekende simulatiespelen op managementgebied.

Hoewel deze drie methoden alle nog in een experimenteel stadium verkeren, ziet het er naar uit dat vooral de scenario-methode, die ook in Nederland snel veld wint, een belofte inhoudt. De Delphi-methode kan een geschikt aangrijpingspunt worden om het raadplegen van experts, dat nu veelal geschiedt via het instellen van begeleidingscommissies, raden van advies enz., wat systematischer te overdenken.

Tragiek

Heeft Quade's boek vele verdiensten, een zekere tragiek schuilt in het feit, dat de behandeling van de wisselwerking tussen onderzoek en beleid (een punt waarbij Quade zelf scherpe kritiek uitoefent op de beleidsanalyse) niet bepaald een van de sterkste delen van het boek is geworden. Het probleem wordt aan de hand van een korte behandeling van Lindbloms „incrementalism” kort afgedaan. Op moderne literatuur over de toepassingsproblemen van onderzoeksresultaten in een of meer organisaties, waarvan de beslisser deel uitmaakt,

wordt niet ingegaan. Quade gaat als regel uit van de eenvoudigste relatie die denkbaar is, de arts-patiënt-verhouding tussen onderzoeker en beslisser. Het beeld dringt zich hier op dat Lindblom veel meer oog heeft voor de verschillende functies die onderzoek kan vervullen. Te weinig lijkt het besef bij Quade door te dringen dat onderzoeksresultaten slechts een van de vele „inputs” in het besluitvormingsproces kunnen vormen 5).

Op een boek dat bijzonder veel zaken tegelijk behandelt, is het verder uiteraard mogelijk om op veel detailpunten kritiek uit te oefenen. De een kan bijv. vinden dat de behandeling van de verschillende onderzoekstechnieken nogal willekeurig is, een ander kan bezwaar hebben tegen de onderverdeling in probleemvelden. Dit soort kritiek is bij een dergelijk boek altijd mogelijk, maar dat neemt niet weg, dat Quade's vogelvlucht door onderzoeksland, ondanks dat subjectieve element, voor velen nuttige lectuur zal vormen.

W. D. Franckena

3) G. Hupkes, Scenario's, *Intermediair*, februari 1976.

4) Zie de publikatie *Drie scenario's t.b.v. de Verstedelijkingsnota*.

5) Voor een uitstekende behandeling van deze materie, zie A. B. Ringeling, Politieke besluitvorming, *Intermediair*, 18 juni 1976.

Consultass

Consultants & Assistants "Consultass" N.V.
Heemraadssingel 161
Rotterdam
Telefoon: 010 - 766288

Personeelsvoorzieningen
Risicobeheer
Actuarieel
Rechtsvormen

Ons adviesbureau, een affiliatie van de AMSTERDAM-ROTTERDAM BANK N.V., vraagt een ervaren

PENSIOENADVISEUR

De werkzaamheden liggen op het gebied van personeelsvoorzieningen, voornamelijk ondernemingspensioenregelingen. Kandidaten moeten in staat zijn om, in teamverband werkend, schriftelijk en mondeling te adviseren; tevens wordt assistentie verleend bij de uitvoering van verstrekte adviezen aan middelgrote en grote ondernemingen.

De volgende eisen worden gesteld:

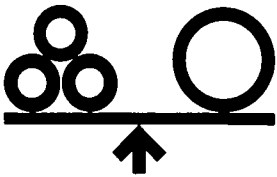
- ruime ervaring op pensioengebied
- actuariële kennis (minimaal Actuarieel-A)
- fiscale en juridische ervaring
- leeftijd 30-40 jaar

Gezien het niveau van deze functie kunnen wij een goed salaris en goede secundaire arbeidsvoorwaarden in het vooruitzicht stellen.

Medio 1977 zal ons bureau overgeplaatst worden naar Zwolle.

Van onze medewerkers/sters wordt verlangd dat zij zich vestigen binnen een straal van 40 km van deze stad.

Schriftelijke reacties, vertrouwelijk, te richten ter attentie van de heer P. Hagoort.

Valuta-ontwikkelingen na Rambouillet

DRS. J. C. VAN KESSEL*

November 1975 bereikten de regeringsleiders van de Verenigde Staten, Duitsland, Engeland, Frankrijk, Japan en Italië, dat optrad als vertegenwoordiger van de EG, te Rambouillet een akkoord over het wisselkoersstelsel ten behoeve van de herformulering van het IMF-statuut. Het de facto zweven van de belangrijkste valuta's zou in de statuten geformaliseerd worden. Conform de „Guidelines for the management of floating exchange rates”, waartoe binnen het IMF in 1974 geadviseerd was, werden te Rambouillet ook afspraken gemaakt over de voorwaarden voor ingrijpen in de koersvorming. Men zou zich onthouden van ingrijpen in fundamentele koersbewegingen, terwijl beïnvloeding om concurrentievoordelen te behalen niet toegestaan was. Wel verplichtte men zich om het proces van fundamentele koersbeweging via interventies zodanig te begeleiden dat al te grote koersuitslagen op de korte termijn vermeden zouden worden. Om deze politiek van „managed floating” te coördineren werd het tussen de slangvalutalanden bestaande systeem van dagelijkse consultaties uitgebreid naar de VS en Japan.

Het conjunctuurbeeld eind 1975

Het moment voor een meer gecoördineerd optreden leek ten tijde van Rambouillet gunstig. Sedert enkele maanden ontwikkelde de verhouding tussen de dollar, de yen en de slangvaluta's, waaronder sedert juli 1975 ook weer de Franse franc, zich tamelijk stabiel. Aan de wereldwijde recessie welke zich eind 1973 had ingezet, was een einde gekomen. In Japan en de VS was in het begin van 1975 het dieptepunt gepasseerd, terwijl later in het jaar ook Duitsland en Frankrijk tekenen van conjuncturele opleving begonnen te vertonen. De lopende rekening van de geïndustrialiseerde landen te zamen had zich als gevolg van de teruggelopen bedrijvigheid hersteld van het enorme tekort in 1974, terwijl overal de inflatie op de terugtocht was.

Binnen de groep van geïndustrialiseerde landen was echter tijdens de recessie het gediversificeerde beeld blijven bestaan van landen met relatief lage inflatie en positieve lopende rekening enerzijds en landen met hoge inflatie en veelal negatieve lopende rekening anderzijds. Tot deze laatste categorie behoorden met name het Verenigd Koninkrijk en Italië en het merendeel van de kleine geïndustrialiseerde landen. Deze landen hadden veelal een expansief beleid gevoerd ten einde de gevolgen van de recessie voor de werkgelegenheid zoveel mogelijk te mitigeren. De prijs die hiervoor betaald moest worden was hoge inflatie, tekorten op de lopende rekening, depreciatie of dreigende depreciatie en uit-

eindelijk ten gevolge van de diepte van de recessie toch olopende werkloosheid.

Gegeven de relatief restrictieve politiek in met name West-Duitsland en de VS, waar al in een vroeg stadium prioriteit aan inflatiebestrijding werd gegeven, bleek het concurrentievoordeel voor de tekortlanden van een depreciatie zich ten gevolge van de teruglopende wereldconjunctuur niet te realiseren en uiteindelijk slechts te resulteren in hogere inflatie ten gevolge van de doorwerking van de stijging van het importprijsspeel. Voor deze groep van landen moest, toen de conjunctuur zich begon te herstellen, de remedie worden gevonden in strikte beheersing van de binnenlandse bestedingen om via de te verwachten exportstijging het noodzakelijk herstel van de externe positie te verwezenlijken. Afgezien van verschillen in timing en intensiteit werd in de zwakke valutalanden overgegaan naar een restrictiever beleid en strakke inflatiebeheersing. De verwachte conjuncturele opleving heeft zich ook inderdaad voltrokken in de koploperlanden Japan, de VS, Duitsland en Frankrijk, terwijl in de overige landen de conjunctuur stagneerde of slechts in geringe mate verbeterde.

De valuta-ontwikkeling

Hoewel derhalve de conjuncturele ontwikkeling de voorwaarden leek te bieden voor een stabielere valuta-ontwikkeling, is de ontwikkeling in werke-

lijkheid explosief geweest en zijn de valutamarkten bijna voortdurend onrustig geweest. In februari van dit jaar deprecieerde de Italiaanse lire aanzienlijk, begin maart maakte het Engelse pond een snelle duikeling, gevolgd door het uittreden van de Franse franc uit het slangarrangement; de sterke positie van de DM zorgde nadien voor voortdurende spanning binnen het slangarrangement welke pas ten einde kwam met de spilkoersaanpassingen in oktober. De Franse franc welke zich aanvankelijk redelijk had kunnen handhaven verloor snel terrein in augustus, terwijl het Britse pond in september en oktober wederom in koers omlaag schoot. De dollar en de yen bleven bij deze ontwikkelingen relatief buiten schot, zodat de onrust in hoofdzaak een Europese aanleggenheid is geweest.

De onrust ging gepaard met massale valuta-interventies, waarvan de omvang die van onrustige jaren als 1971 en 1973 verre overtrof. Het voornemen van Rambouillet de koersvorming actiever te begeleiden blijkt hiermede bevestigd. Of de doelstelling — het uitschakelen van erratische bewegingen — werd bereikt, is echter de vraag. Beschouwt men de koersdaling van lire, pond en Franse franc als een fundamentele beweging, dan is het doel niet bereikt. De interventies hebben slechts geleid tot plateauvorming om de val na het staken van de steun des te scherper te maken. De interventies zelf zorgden voor een erratische beweging. De koers ging gepaard met fors verlies van deviezenreserves voor de betrokken landen. Strikt genomen behoeft uitschakeling van erratische bewegingen niet met verlies van reserves gepaard te gaan, omdat over een langere periode interventies in tegengestelde richting elkaar zullen compenseren. In deze zin lijkt het slangarrangement beter gewerkt te hebben. Hier is het geluk in zekere mate interventies terug te draaien. Maar ook als men opgetreden koersbewegingen direct als fundamenteel had herkend en zich had onthouden van interventies, blijft de vraag of de mate van beweging wel gerechtvaardigd was.

* De auteur is medewerker van het Economisch Bureau van de AMRO-bank te Amsterdam.

De vicieuze cirkels, waarin de Europese valuta's na de hausse van 1973 geraakten, blijken ook in opgaande conjunctuur niet doorbroken te worden.

Oorzaken

De verklaring voor het voortduren van de vérgaande ontwikkeling is niet eenduidig. Men kan stellen dat het beleid in de VS, Japan en Duitsland te weinig expansief is geweest, terwijl de afremming elders te gering was. Zeker is dit laatste het geval voor Frankrijk dat tot de hoge-inflatielanden behoorde en waar de binnenlandse expansie in de eerste helft van 1976 te snel is geweest, zodat de lopende rekening weer aanzienlijke tekorten ging vertonen. Voor Engeland lag de zaak echter anders. Stringente loonpolitiek beperkte rigoureuze elke reële stijging van de consumptie. Het inflatietempo dat in 1975 nog 24% bedroeg, liep begin 1976 snel terug en de officiële verwachting was dat bij continuering van de loonpolitiek de inflatie tegen het eind van het jaar teruggebracht zou zijn naar 10%. De snelle val van het pond heeft dit tot een illusie gemaakt.

Volgens de gebruikelijke analyse zal in geval van depreciatie de handelsbalans van een geïndustrialiseerd land verbeteren, gegeven de voorwaarde van een beleid gericht op de noodzakelijke verschuivingen in binnenlandse bestedingen en produktie. In deze benadering wordt echter impliciet uitgegaan van een eenmalige koerswijziging, welke de tijd krijgt volledig door te werken. Bij zwevende wisselkoersen kan de verandering continu zijn, terwijl het tempo van de verandering op de noodzakelijke aanpassingstijd ver vooruit kan gaan lopen. Men komt hier in een situatie van een voortduren van het J-curve effect. Dit effect houdt in dat bij de depreciatie de handelsbalans aanvankelijk verslechtert ten gevolge van de traagheid in de aanpassing van import- en exportvolumina. Bij voortdurende depreciatie continueert zich het initiële effect van de handelsbalansverslechtering.

Een ander verschil met de eenmalige schoksgewijze wisselkoersaanpassing is, dat de verwachtingen omtrent verdere koersaanpassingen bij zwevende wisselkoersen waarschijnlijk niet zullen verdwijnen. De druk van leads and lags in het betalingsverkeer blijft aanhouden. Hierbij bestaat de mogelijkheid dat de leads and lags niet beperkt blijven tot de financiële sfeer maar overslaan naar de reële sfeer. Met name aan de importzijde kan een verwachting van verdergaande depreciatie tot aanzienlijke versnelling van de import aanleiding geven.

Bij zwevende wisselkoersen, welke zelf hun „fundamentele” richting mogen vinden, voeden de verwachtingen — al of niet gerechtvaardigd — in belangrijke mate het tempo van de koersbeweging.

Voor het doorbreken van deze depreciatiespiraal is een stringente beheersing van de binnenlandse inflatie een eerste vereiste. Daarnaast zijn echter reserves nodig om de noodzakelijke koersstabiliteit in de tussentijd te kunnen handhaven. Tegen deze achtergrond moet de deelname van de kleine landen als Nederland aan het slangarrangement positief beoordeeld worden. Hoewel ook hier de coördinatie in economische ontwikkeling te kort schoot en daardoor spijlkoersaanpassing onvermijdelijk was, betekent het arrangement een verbreding van het draagvlak, waarbij de lasten over verschillende partners, zij het niet voor ieder gelijk, verdeeld worden. Deze lasten komen vooral tot uiting bij de kleine landen, waar druk op de valuta zich direct vertaalt in heftige geldmarkt-bewegingen. Voor Duitsland met zijn grote geldmarkt kunnen deze bewegingen beperkt blijven.

De \$-DM-Yen-verhouding

Het effect van valuta-interventies zou voor Duitsland meer merkbaar worden, indien geïntervenieerd zou moeten worden ten opzichte van belangrijke valuta's. Na het uittreden uit de slang van de Franse franc is hier geen sprake meer van. De dollarinterventies van de Bundesbank worden slechts als „vervoermiddel” ter ondersteuning van de koers van de partnerlanden gebruikt. In geval van opwaartse druk op de DM geeft de Bundesbank marken af tegen aankoop van dollars, terwijl in de partnerlanden de eigen valuta wordt gekocht tegen afgifte van dollars. Is de tegenwaarde in dollars van beide transacties gelijk, dan is het effect op de dollar per saldo neutraal. De ratio voor deze omweg via de dollar is gelegen in de techniek van de valutahandel, die vrijwel geheel over de dollar loopt. Dollarinterventies van Duitsland gericht op de DM-\$ verhouding zijn slechts gering in omvang. De verklaring moet gezocht worden bij de VS. In de opvatting van de VS beperkt het uitschakelen van erratische bewegingen zich tot de fluctuaties van dag tot dag. Het tegengaan van kapitaalbewegingen en dan met name speculatie behoort daar niet toe. De Verenigde Staten kunnen zich deze vrijwel „clean float” permitteren vanwege de relatief geringe invloed van de buitenlandse handel op het binnenlandse prijspeil. Gegeven deze opstelling zal Duitsland het niet wagen eenzijdig de koers DM-\$ te beïnvloeden.

Anders ligt de situatie t.a.v. de Yen. De Japanse autoriteiten handhaven een strikte band met de dollar. De situatie ligt hier echter wezenlijk anders dan bij de DM, omdat de buitenlandse handel van Japan zich voor 80% in dollars voltrekt, terwijl het deviezenverkeer nog streng gereguleerd is. Complementair hieraan is dan ook dat Tokyo geen

rol als internationaal financieel centrum speelt.

Vanaf het dieptepunt van de recessie in de eerste helft van 1975 heeft de DM zich t.o.v. de \$ bewegen tussen de DM 2,40 en DM 2,60, hetgeen vergeleken met de grote uitslagen voordien redelijk stabiel is. De vrijwel parallelle ontwikkeling in conjunctuur, inflatie en rente vormt de basis voor deze relatief kalme ontwikkeling. Opmerkelijk is dat in de periode van 1973, toen de dollar ging zweven, tot begin 1975, de grote cyclische uitslagen in de \$-DM verhouding zich eveneens bewegen rond de DM 2,40 - DM 2,60 zone. Dit impliceert dat vanaf 1973 de fundamentele koersverhouding van de dollar ten opzichte van de DM niet is gewijzigd.

Ook de Yen heeft zich na de appreciatie in 1973 redelijk stabiel ontwikkeld. Tegen de achtergrond van deze globale stabiliteit lijkt het gerechtvaardigd te spreken van depreciatiespiralen en minder geschikt om een symmetrie van depreciatie- en appreciatiespiralen te veronderstellen. De zich zelf versterkende werking is ook bij appreciatie zeker aanwezig, maar in een wereld van zwevende wisselkoersen en sterk divergerende ontwikkelingen is het verstandiger de „grote” stabiliteit van \$, DM en Yen als meetpunt te nemen.

Conclusies

Samenvatting van het hierboven geschetste beeld leidt tot de conclusie dat het volkomen vrij laten zweven van de eigen valuta in beginsel alleen voorbehouden is aan de VS. Omvang en relatieve geslotenheid van de economie stellen de VS hiertoe in staat. Voor de West-europese landen, die onderling afhankelijker zijn, is zelfstandig zweven een risikante zaak gebleken. Het proces van een depreciatie, ook al zou men die als fundamentele beweging erkennen, is praktisch nauwelijks te beheersen. Hierbij is de vrijheidsgraad voor appreciërende en depreciërende valuta's niet gelijk. Het beheersen van een geleidelijke depreciatie is praktisch zeer moeilijk en stuit uiteindelijk op een tekort aan deviezenreserves. Ook onder gunstiger omstandigheden van een aantrekkelijke wereldconjunctuur is het zeer moeilijk gebleken de eenmaal ingezette spiraalwerking te doorbreken. Bewuste depreciatie om concurrentievoordelen te behalen is dan a fortiori een hachelijke onderneming.

Appreciërende valuta's hebben de vrijheid de opwaartse beweging te remmen. Deze vrijheid wordt gekocht met een vergroting van de liquiditeitsmassa, die kan gaan doorwerken in het inflatietempo. Deze doorwerking vergt echter tijd, welke benut kan worden om het effect van de liquiditeitstoevlod te neutraliseren.

J. C. van Kessel

Boeken nieuws

Thorstein Veblen: De theorie van de nietsdoende klasse. De Arbeiderspers, Amsterdam, 1974, 349 blz., f. 34,50.

Veblen, institutioneel econoom van het eerste uur, was in menig opzicht een moeilijk in te passen figuur. Zo beschouwde hij zich zelf als econoom, maar was niet geneigd veel belang te hechten aan grenzen tussen vakdisciplines. Vandaar dat hij ook vaak wordt opgevoerd als socioloog (zie het uitstekende portret van hem door A. N. J. den Hollander in *Hoofdfiguren uit de sociologie*, deel I, Het Spectrum, Utrecht, 1974, Aula no. 527, blz. 138-156). Zijn meest bekende studie over de zogeheten nietsdoende klasse (1899) valt dan ook moeilijk te plaatsen in een of andere discipline, wat niet weg neemt dat het juist dit soort studies zijn die de geest sterk vermogen te prikkelen. Allerhande vraagstukken worden door hem aangepakt: de patriarchale en roofzuchtige herkomst van onze samenleving, de geïnfantiliseerde positie van de huisvrouw in het gezin, de misplaatste esthetiek van kleding en meubilair, het sociaal desintegrerende karakter van sportbeoefening, de religieuze preoccupatie van delinquenten en financiers, het hoger onderwijs als uitingsvorm van de cultuur enz.

Voor een groot deel zijn Veblens beschouwingen, vanuit wetenschappelijk gezichtspunt, gedateerd. Niettemin zijn er naar mijn idee een drietal redenen aan te voeren die deze vertaling de moeite van het lezen waard maken.

Op de eerste plaats de meesterlijke stijl van de cultuurcriticus Veblen, waaraan menig wetenschappelijk scribent anno 1976 zich zou kunnen spiegelen.

Op de tweede plaats intrigeert zijn behandeling van het leerstuk van *het plaatsvervangend nietsdoen*. Ik denk daarbij aan groepen mensen in de hedendaagse samenleving zoals huisvrouwen, die maatschappelijk deugdzame arbeid verrichten, arbeid die niet geldelijk wordt gehonoreerd, maar die enkel tot meerdere eer en glorie strekt van kostwinners. Men kan het leerstuk ook transponeren naar de steeds dringender problematiek van het actieve/niet-actieve deel van de beroepsbevolking. Het leerstuk lijkt mij met name van belang, doordat het ook de aandacht vestigt op het plaatsvervangend karakter van veel hedendaagse activiteiten: passief sportgenoege, massamusement (TV!) enz.

Op de derde plaats verdient het werk van Veblen de aandacht vanwege de nadruk op het leerstuk van *de demonstratieve consumptie*. Het kiezen, kopen en consumeren van goederen en diensten

wordt immers niet alleen bepaald door de inherente kwaliteit van die goederen en diensten, maar ook door het prestige-effect dat daarmee wordt bereikt. Het zou interessant zijn te weten wat zo ongeveer het (inflatoire) verspillingseffect is, dat vanwege discretionair inkomen in consumptief gedrag ligt besloten.

Een van de economen die gepoogd heeft de sociale referentie-effecten in de consumptieve-vraagtheorie te incorporeren is Harvey Leibenstein (*Bandwagon, Snob, and Veblen Effects in the Theory of Consumers Demand*, *The Quarterly Journal of Economics* Vol. LXIV no. 254, 1950, blz. 183-208). Deze auteur onderscheidt functionele en niet-functionele vraag. Consumptieve vraag is functioneel, wanneer inherente kwaliteiten

Wilfred Beckerman: Leve de welvaartsmaatschappij! Aula-boeken 564, Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen, 1976, 259 blz., f. 9,50.

In de afgelopen jaren is de economische groei als doelstelling in de ontwikkelde landen steeds meer ter discussie gesteld. Er wordt beweerd dat de prijs die we voor de economische vooruitgang hebben betaald, te hoog is geweest, als we in aanmerking nemen factoren als de toenemende vervuiling, de algemene achteruitgang van het milieu, de uitputting van grondstoffenvoorraden, de steeds toenemende groei van de wereldbevolking en zelfs de aantasting van geestelijke en esthetische waarden die in de samenleving bestaan.

Beckerman stelt daar tegenover dat de „anti-groei” zelfzuchtige, slecht geïnformeerde en de feiten verkeerd interpreterende mensen zijn. Hij doet dat in een boek dat gepresenteerd wordt als een „bezielde en polemische verdediging van de economische groei”.

Nu is het voor een polemisch geschrift noodzakelijk, dat het zich tegen iets of iemand kan afzetten; de tegenstander moet een duidelijk profiel hebben. Beckerman doet het daarom voorkomen alsof er een sterke anti-groei beweging is, die grote aantrekkingskracht uitoefent op verschillende groeperingen in de samenleving. Vooral gevoelig voor die beweging zijn wetenschappelijke werkers die lijden onder een collectief schuldcomplex vanwege bepaalde technisch-wetenschappelijke ontwikkelingen in de laatste decennia, radicale jongeren die maatschappelijke waarden afwijzen

in het geding zijn; zij is niet functioneel, wanneer zich externe effecten voordoen. Zo doelt hij met het bandwagon-effect op de vraagtoename ten gevolge van het feit dat anderen een bepaald goed consumeren: „keeping up with the Jones's”, achter de muziek aan lopen. Met het snob-effect doelt hij op een vraagafname doordat anderen zo'n goed ook gaan consumeren. Met het Veblen-effect bedoelt Leibenstein de vraagtoename, die wordt geïnduceerd door de hoge prijs van het betreffende goed en het prestige-effect dat daaraan wordt ontleend, een effect waar in de marketing en verkoop vaak opzettelijk aan wordt geappelleerd bij potentiële consumenten. Ten slotte onderscheidt Leibenstein nog twee vormen van irrationele vraag, nl. de speculatieve vraag (hamsteren) en de ongeplande vraag (impulsaankopen).

Voor een recente bijdrage aan de bestudering van de relatie tussen sociale stratificatie en consumptie van goederen en diensten zij verwezen naar het proefschrift van P. H. Admiraal, *Besluitvorming in het consumptieproces*, Stenfert Kroese, Leiden, 1976, met name hoofdstuk 3.

H. J. van de Braak

om zich te emanciperen en zich schuldig voelen vanwege hun relatieve welvaart, de middenklassen, bij wie het milieu een hoge prioriteit gaat innemen, nu bijna alle overige behoeften bevredigd zijn en de massamedia die de problemen opblazen, omdat het publiek het heerlijk vindt te horen over dreigende rampen, die spanning brengen in het eentonige leven van alledag. Niet zo gevoelig voor de anti-groei beweging zijn economen, die altijd hebben ingezien en betoogd, dat het niet om maximale, maar om optimale groei gaat.

Als eenmaal de aanhangers van de anti-groei beweging zijn geïdentificeerd, kan worden nagegaan, op welke denkfouten, vervorming van feiten of onwetendheid hun zaak berust. Beckerman neemt bij hen de volgende misvattingen waar:

- de idee dat er een daling van het welzijn plaatsvindt;
- het verwijt aan voorstanders van groei dat zij stijging van het BNP gelijkstellen aan toeneming van welzijn;
- de veronderstelling dat meer groei ook altijd meer vervuiling moet betekenen en het veronachtzamen van het recente beleid dat ter bestrijding van de vervuiling gevoerd wordt;
- schromelijke overdrijving van het gevaar van uitputting van grondstoffenvoorraden;

- miskenning van het belang van economische groei voor de ontwikkelingslanden.

De opvatting dat er momenteel een daling van het welzijn optreedt ten gevolge van de achteruitgang van het milieu, wordt door Beckerman weerlegd door te verwijzen naar het Engeland in het midden van de vorige eeuw, waar zich in grote steden op het gebied van de hygiëne afgrijselijke toestanden afspeelden. Ook op andere gebieden die het welzijn gunstig beïnvloeden, zoals de gezondheidszorg, de toeneming van de vrije tijd, de verbetering van de arbeidsvoorwaarden, de sociale zekerheid enz. is dank zij de economische groei enorme vooruitgang geboekt. Er kan daarom in de ogen van Beckerman geen sprake zijn van een daling van het welzijn.

Omtrent de vereenzelviging van een stijging van het BNP met een stijging van het welzijn merkt Beckerman op, dat die inderdaad onjuist is. Het BNP is niet bedoeld als graadmeter voor het totale welzijn. En als graadmeter voor het economisch welzijn (welvaart), waarvoor het wel is bedoeld, schiet het te kort. Ook voorstanders van groei weten dat. Van de vele suggesties die gedaan zijn om het BNP aan te passen tot een betere indicator van welvaart, noemt Beckerman er slechts enkele. Hij neemt aan dat de welvaartsstijging, wanneer die wordt afgemeten aan de stijging van het BNP, wordt onderschat, vooral door de toename van vrije tijd.

Hoewel Beckerman zich afzet tegen de „hysterische benadering van het vervuilingsprobleem” die sinds het rapport van de Club van Rome in zwang is, erkent hij dat hier sprake is van een serieus probleem. Hij ziet het vervuilingprobleem vooral als het gevolg van een verkeerde aanwending van produktiefactoren. Aan de hand van een economische afweging zal erover moeten worden beslist, of gekozen wordt voor verbetering van het milieu of voor meer consumptiegoederen. Deze economische afweging wordt bemoeilijkt, doordat er geen prijs bestaat voor milieu-goederen en -diensten. Vervuiling is als negatief extern effect gekoppeld aan andere economische activiteiten. Becker-

man beveelt inschakeling van een zekere vorm van het prijsmechanisme aan, om te komen tot de „optimale vervuilingsgraad”. Met name van een vervuilingsbelasting verwacht hij heil. Het verband tussen economische groei, bestrijding van milieuverontreiniging, werkgelegenheid en inkomensverdeling komt in het boek nauwelijks aan de orde. Over het recente beleid tegen vervuiling toont Beckerman zich tevreden en over de effectiviteit daarvan is hij optimistisch gestemd. Zo verwacht hij dat de Rijn tegen het eind van de jaren zeventig grotendeels schoon zal zijn.

Zeer optimistisch is Beckerman ook over het vraagstuk van de eindige grondstoffenvoorraden. Hij wijst erop, dat elke stijging van de vraag naar een bepaalde grondstof tot een nog grotere stijging van de bekende reserves heeft geleid. Bovendien zijn er positieve terugkoppelingsmechanismen. Schaarste leidt tot prijsstijgingen, die op hun beurt leiden tot substitutie en het rendabel worden van nieuwe technologieën, bijv. op het gebied van recycling en intensievere exploratie. Aanzienlijk somberder is Beckerman ten aanzien van de wereldvoedselsituatie.

Fel gaat Beckerman tekeer tegen de zelfzuchtigheid van de anti-groeiers. Economische groei, ook in de westerse landen, is van levensbelang voor de ontwikkelingslanden. Hij beschouwt de anti-groeibeweging daarom als een reactionaire beweging van bevoorrechten die de huidige stand van zaken willen bevriezen en de ongelijke internationale verdeling ongewijzigd willen laten.

Uit deze opsomming zal duidelijk zijn geworden, dat Beckerman het zich zelf nogal gemakkelijk maakt. Hij legt de anti-groeibeweging een aantal simpele onjuistheden in de mond, die hij vervolgens met veel ophef weerlegt. Daarmee wordt onrecht aangedaan aan integere mensen, die hebben willen wijzen op de consequenties van ongeremde groei en hebben willen verduidelijken, welke belangrijke maatschappelijke keuzen moeten worden gedaan. Beckermans argumentatie is daarbij over het algemeen zwak.

Het is heel goed mogelijk dat als eerste schrikreactie op de voorspellingen

van de Club van Rome een aantal mensen zich tamelijk ongenueanceerd tegen groei heeft uitgesproken, maar van een zodanig simpele anti-groeibeweging als Beckerman het doet voorkomen, is mijns inziens heden geen sprake. Het boek krijgt daardoor iets Don-Quichotachtigs, iets van een strijd tegen windmolens, uithalen naar tegenstanders die er niet zijn. Dat is verspilde energie.

L. van der Geest

esb

Mededeling

Salzburg Seminar

In 1977 worden door het Salzburg Seminar, dat ten doel heeft de praktische en academische studie van hedendaagse problemen van Noord-Amerika, West-Europa en Oost-Europa, de volgende cursussen gegeven: 9 januari - 5 februari 1977: Growth, land use, and urban planning; 27 februari - 12 maart 1977: Management uses of international corporations; 20 maart - 8 april 1977: The political economy of world resources; 14 augustus - 3 september 1977: Social and economic problems of post-industrial society.

Inlichtingen: The Salzburg Seminar, Schloss Leopoldskron, Box 129, A-5010 Salzburg, Oostenrijk, tel. (06222) 4 12 33.

Hans van den Doel: Lastig links; socialistische dilemma's: welstand of werkgelegenheid, deelbelang of democratie. Het Spectrum, Utrecht, 1976, 166 blz., f. 11.

In dit voor leken geschreven boek verklaart Hans van den Doel de oorlog aan de gemakkelijke leuzen van links Nederland. Links zijn is naar zijn oordeel niet gemakkelijk, maar juist lastig. Om links te kunnen zijn moet je weten waar je over praat. Maar informatie verzamelen en verwerken kost moeite en pijn. En als je eenmaal geïnformeerd bent, wordt links zijn nog lastiger. Dan moet je kiezen. Kiezen tussen hogere lonen en meer werkgelegenheid, tussen het deelbelang van louter de vakbeweging en een democratie waarin betrokkenen meebeslissen.

Met dit boek herdenkt de schrijver mede het tienjarig jubileum van Nieuw Links van de PvdA, dat mede door hem werd opgericht. Het boek is een coproductie van de auteur en zijn echtgenote. Uit de 300 artikelen, die Van den Doel de afgelopen tien jaar in dag- en weekbladen heeft geschreven heeft zijn echtgenote de dertig meest geruchtmakende — en in haar ogen ook de beste — gese-

(I.M.)

Voor boeken op het gebied van economie, sociologie, recht, medicijnen en techniek:

WETENSCHAPPELIJKE BOEKHANDEL ROTTERDAM B.V.

Waarin opgenomen:
De Wester Boekhandel
Stamboekhandel Rotterdam

Korte Hoogstraat 11-13, Rotterdam
Postbus 21333, tel. (010) 33 26 88

Vestiging in de Erasmus Universiteit, Complex Woudestein. Tel. (010) 14 55 11, toestel 31 15.

lecteerd en die omgewerkt tot een nieuw geheel.

Het eerste hoofdstuk gaat over de grote economische vraagstukken van deze tijd (werkloosheid, inflatie, inkomensverdeling, inkomenspolitiek). Hoofdstuk 2 gaat over het opheffen van de woningnood, hoofdstuk 3 over het democratiseren van de economische machtsposities en hoofdstuk 4 over de vernieuwing van de politieke besluitvorming. In de slotparagraaf over politieke vernieuwing komen de draden uit het eerste en het laatste hoofdstuk weer bij elkaar.

19e eeuwse woonbuurten; beschrijving en analyse. Stichting Bouwresearch, Rotterdam, 1975.

Rapport van een onderzoek over „Onderzoek-, ontwerp- en uitvoeringsmethoden voor rehabilitatie van 19e eeuwse woonbuurten” ingesteld door de Stichting Bouwresearch. Doel van het onderzoek was een zo breed mogelijke verkenning van de problematiek rond de 19e eeuwse woonbuurten. Het rapport bestaat uit twee delen, waarbij het eerste deel een beschrijvend, beschouwend en analyserend karakter heeft en in het tweede deel (het z.g. bronnenboek) de verslagen van de in de diverse gemeenten verkregen informatie gebundeld zijn. De bestudeerde literatuur is in een afzonderlijke documentatie verzameld dat uit drie delen bestaat nl.: Deel A: opzet, wijze van uitvoering en conclusies van het onderzoek; Deel B:

de algemene verzameling literatuur; Deel C: de geselecteerde verzameling literatuur.

Voorontwerp van beschouwingen naar aanleiding van de wet op de jaarrekening van ondernemingen. Aflevering nr. 4, NIVRA, Amsterdam, 1976, 24 blz., f. 5.

De Commissie Jaarverslaggeving van de Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden, het Overlegorgaan Vakcentrales en het Nederlands Instituut van Registeraccountants geven in deze publicatie een uitwerking van de grondslagen van waardering en resultaatbepaling, getoetst aan normen die in het maatschappelijk verkeer als aanvaardbaar worden beschouwd.

Ekonoom

De Amro Bank vraagt voor de afdeling Binnenland Monetair van het Economisch Bureau een ekonoom.

Het Economisch Bureau is belast met de analyse en prognose van economische en monetaire ontwikkelingen, stelt de betekenis daarvan vast voor de bank en adviseert de raad van bestuur, andere afdelingen van de hoofdbank, kantoren en cliënten.

Daarnaast vertegenwoordigt het bureau de bank in een aantal nationale en internationale financieel-economische groeperingen.

De afdeling Binnenland Monetair van het bureau, bestaande uit een team van vier jonge economen, analyseert in het bijzonder de monetaire politiek in Nederland en de veranderingen in het Nederlandse bankwezen en de bankwetgeving.

Men prognostiseert de ontwikkelingen op de geld- en kapitaalmarkt en volgt de ontwikkelingen op het gebied van de ondernemingsfinanciering.

Een belangrijk onderdeel van de werkzaamheden is het adviseren met betrekking tot het bedrijfsbeleid.

Een goede vervulling van deze functie vereist:

- een afgeronde doktoraal-studie aan een economische fakulteit met in het studiepakket o.a. makro-economie, monetaire theorie en financiering

- interesse in werkzaamheden waarbij praktische en analytische aspecten aan de orde komen
- de bekwaamheid om resultaten van analyses duidelijk te presenteren en waar nodig tot concrete beleidsaanbevelingen te verwerken
- de flexibiliteit om tegelijkertijd verschillende opdrachten in behandeling te hebben
- goede schriftelijke en mondelinge uitdrukkingsvaardigheid
- goede beheersing van de Engelse taal
- contactuele souplesse.

Leeftijd tot 35 jaar, praktijkervaring wordt op prijs gesteld.

Na een aantal jaren goed functioneren zijn verdere ontplooiingsmogelijkheden binnen het Amro-concern aanwezig.

Voor nadere telefonische informatie kunt u zich wenden tot Drs. J. C. Pranger of Drs. A. D. de Jong, telefoon 020 - 28 23 43. Uw schriftelijke sollicitatie kunt u sturen naar Amro Bank, afdeling Personeelvoorziening, Herengracht 586, Amsterdam.

 amro bank

Ekonomische Zaken:

De sekretarie-afdeling Economische Zaken heeft in Rotterdam veel te doen. Logische zaak. Rotterdam heeft nu eenmaal de zorg voor 's werelds grootste haven en pakt daarom vele taken aan op wereldformaat.

Tot de activiteiten van de afdeling horen, behalve die haven, het voorbereiden van het beleid voor de

energie- en watervoorziening, de afvalinzameling en -verwerking, brandweer, het slachthuis, het openbaar vervoer, de drukkerij, weekmarkten enz. Kortom voor een aantal belangrijke diensten en bedrijven die thuishoren in een grote stad.

Op deze afdeling is plaats voor een

bedrijfsekonoom

De bedrijfsekonoom aan wie wij denken, houdt zich - temidden van enkele kollega's - vooral bezig met de sektor Havens. Boeiend en afwisselend werk, dat om specialisatie vraagt. Over het beheer van de havens worden beleidsadviezen gevraagd, meestal voorafgegaan door de nodige nota's en rapporten en door onderzoeken van studiekommissies waaraan de bedrijfsekonoom zelfstandig bijdragen levert. Na een ruime inwerkperiode wordt de bedrijfsekonoom als stafmedewerker/ster zelfstandig werkzaam op het gebied van de Haven, waartoe ook het Vrij Entrepôt en de filiaalinstelling van het K.N.M.I. behoren. De nadruk in dit werk ligt uiteraard sterk op de financieel-ekonomische aspecten.

De vereisten voor deze functie - die goede toekomstmogelijkheden biedt - zijn een voltooide academische studie als bedrijfsekonoom of daarmee gelijk te stellen opleiding en een goede uitdrukkingsvaardigheid.

Het salaris loopt tot f 4501,- per maand (excl. toelage 1976), afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring. Een psychologisch onderzoek behoort tot de selectieprocedure.

Vakaturenummer 76.558/85025

Stuur een brief met daarin alle inlichtingen onder vermelding van het vakaturenummer binnen 10 dagen aan: hoofd Bureau Personeelvoorziening, Westblaak 220, Rotterdam.

Gemeente Rotterdam